İ&D

İLETİŞİM ve DİPLOMASİ

YIL 2 / SAYI 3 / TEMMUZ - ARALIK 2014 / ISSN 2147-6772

D.3

Akademik Hakemli Dergi

siyasal iletişim

İLETİŞİM ve DİPLOMASİ

T.C. BAŞBAKANLIK
BASIN-YAYIN VE ENFORMASYON GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

İLETİŞİM ve DİPLOMASİ

SİYASAL İLETİŞİM

İ&D İLETİŞİM ve DİPLOMASİ
(Communication and Diplomacy)
6 Aylık Yerel Süreli Akademik Hakemli Dergi
Yıl / Year: 2 Sayı / Issue: 3, Temmuz-Aralık 2014 / July-December 2014
ISSN: 2147-6772

Yönetim Yeri /Address:
Ceyhun Atuf Kansu Cad:122
06520 Balgat/ ANKARA
Tel: +90 312 583 60 00
e-mail: webinfo@byegm.gov.tr
www.byegm.gov.tr

İletişim/Contact:
Serkan Ökten
Dr. Mariana Popescu
Tel: +90 312 583 55 08 - 583 62 17
www.iletisimvediplomasi.com
iletisimvediplomasi@byegm.gov.tr

Yapım/Production:
Orient Yayıncılık Reklamcılık Araştırma
Rabat Sok. No:17/4 GOP - Çankaya
Ankara Tel: (312) 431 21 55

Baskı/Print:
1. Baskı Temmuz 2014 - Salmat Basım Ltd. Şti.
Büyük Sanayi 1. Cadde 95/1 İskitler / Altındağ / Ankara

I&D İletişim ve Diplomasi ulusal akademik hakemli bir dergidir. T.C. Başbakanlık Basın -Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü yayınıdır. Yılda 2 sayı yayınlanır.

Bu Sayıda…

ÇOK PARTİLİ SİYASİ HAYAT, PARTİLERİN SEÇİM BEYANNAMELERİ ve PROPAGANDA GÖRSELLERİ (1950-2011)

Yrd. Doç. Dr. İsmail KÖSE

ÖZET

Türk siyasal sisteminde seçimler uzun bir tarihe fakat aynı oranda başarısız bir geçmişe sahiptir. Çok partili demokratik seçimlerin yapılabilmesi için parlamentoda birden fazla siyasi partinin temsil ediliyor olması ve demokratik kültür düzeyinin bu aşamaya ulaşması gerekir. Osmanlı'nın son on yıllarında yapılan çok partili hayata geçiş denemeleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Cumhuriyet'in ilk iki yılındaki çok partili siyasi hayat denemelerinden de beklenilen netice elde edilememiştir.

II. Dünya Savaşının hemen sonrasına denk gelen Cumhuriyet tarihindeki üçünü çok partili sistem denemesinde iktidar partisi CHP, elindeki tüm devlet imkânlarını kullanarak seçimlerden büyük bir zafer elde etmiştir. Fakat bu seçimler aynı zamanda CHP'nin zaferle çıktığı son seçimler olmuştur. CHP'nin devlet imkânlarını kullanması ve DP'nin çok yeni bir parti olması 1946 seçimlerinde propaganda çalışmalarına çok fazla gerek bırakmamıştır. 1950'den 2011'e kadar 65 yıllık çok partili siyasi yaşam tecrübesi içinde, partilerin halkın beğenisini kazanmaya özen gösterdiği ve propaganda çalışmalarına yoğunlaştığı görülür.

Anahtar Kelimeler: Çok Partili Siyasi Hayat, CHP, DP, Siyasi Partiler, Oy, Seçmenler.

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan ve 29 Ekim 1923 tarihinde resmen ilan edildikten sonra yapılan ilk girişimlerden biri, çok partili siyasi hayata geçiş denemesidir. Kısmen Meclis'te temsil edilen ve edilmeyen muhalefetin parti çatıları altında toplanmasının sağlanarak kontrol altına alınmasının amaçlandığı bu girişimin diğer amacı Osmanlı Devleti'nin son elli yılında (1. deneme: 1876 tarihli Kanun-i Esasi'deki düzenleme ile 1909 yılında; 2. deneme: Mondros Ateşkesi sonrasında 1918'in son aylarında) iki defa denenen fakat başarılamayan çoğulcu idarenin kurulmasını sağlamaktı.

Fakat bu, çok kolay bir iş değildi. Çünkü Cumhuriyet'i kuran çekirdek kadro hızlı bir şekilde devrim niteliğinde düzenlemeler yapmak için hazırlanmaktaydı ve muhalifler ile çekirdek kadronun, yapılması planlanan devrimlere yaklaşımı uzlaşılamayacak kadar farklıydı. Bu nedenle planlanan devrim niteliğindeki yenilikler için tek sesli bir meclise ihtiyaç vardı. Fakat Kurucu Meclis unvanını elinde bulunduran Birinci Meclis'in tasfiyesi de muhalif seslerin susturulması için yeterli olmamıştır. (Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi-Gizli Celse Zabıtları [TBMMZC-GCZ]) Meclis'te, örneğin Lozan görüşmeleri esnasında Başbakanlık görevini yürüten Rauf Orbay, radikal değişikliklere karşıydı ve Hilafetin kaldırılmasını istemiyordu.[1] (Library of Congress Manuscript Division, The Papers of Mark L. Bristol-V [LCMD-V]) Bilindiği gibi Rauf Orbay, Refet Bele ve Kazım Karabekir ile birlikte daha sonra Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı (TCF) kurmuşlardır. TCF'nin kurucu kadrosu Mustafa Kemal'in silah arkadaşlarından oluşmakla birlikte CHP'nin Kemalizm üzerine oturmuş olan plan ve prensiplerine muhalefet edecekleri ilk günden belliydi. Oysa CHP, tüm plan ve programını Kemalizm ekseninde yoğunlaştırmış ve "Partinin güttüğü bütün bu esaslar, Kemalizm prensipleridir" şeklinde programına kaydetmiştir (C.H.P. Programı, 1935, ss. 1-3).

Bu şartlar altında çok partili hayatın yaşaması ya da yeni kurulan cumhuriyetin çok partili hayata adapte olması imkânsızdı. Zaten ilk deneme de büyük bir başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Söz konusu nedenler ile diğer çok sayıda iç ve dış krizlerin etkisiyle, 1930 yılındaki kısa süreli teşebbüs hariç, 1946 yılındaki genel seçimlere kadar Türkiye'de çok partili hayata geçilmesinin denenmesi mümkün olmamıştır. 1946 yılında böyle bir denemenin yapılması büyük oranda Türkiye'nin kendisini, II. Dünya Savaşı sonrasında yeninden şekillenen uluslararası ortamda Batı Bloku ile daha yakın hale getirmek ve artan Sovyet tehdidine karşı bu Blok'la

1 Rauf Orbay ve Refet Bele Cumhuriyet ilan edilmeden dört gün önce ABD Yüksek Komiseri Amiral Bristol ile yaptıkları görüşmede bu durumu açıkça ortaya koymuşlardır.

güvenliğe dayalı işbirliği kurmak isteğinden kaynaklanmıştır. Tamamen dış dinamiklerin etkili olduğu bu sürecin yaşanması kaçınılmaz bir durumdu. Çünkü bu döneme kadar Türkiye tek parti idaresinde, Bolşevik Rusya ile hemen hemen hiçbir farkı olmayan bir şekilde CHP bürokrasisi ve tek adam yöntemi ile idare edilmişti.

1946 seçimleri tamamen göstermeliktir ve bu seçimlerde CHP çok partili hayata geçilmesine henüz hazır olmadığını göstermiştir. Fakat Sovyetler merkezli güvenlik kaygıları, dış dinamiklerin baskısı ve içerde idare edilemez hale gelmiş olan siyasi tansiyon mevcut idarenin artık sürdürülemez olduğunu göstermekteydi. Söz konusu nedenlerden ötürü 1950 yılında yapılan genel seçimler bu sefer daha demokratik şartlar altında gerçekleşmiş ve 27 yıllık kesintisiz iktidardan sonra CHP seçimleri kaybetmiştir (Germen, 1955).

Bu çalışmada 1950 yılı ile 2011 yılları arasındaki dönemde siyasi partilerin seçimler öncesinde kullandıkları sloganlar ve bu sloganların kavramsal altyapısı incelenmiştir. İnceleme alanı genel seçimlerle sınırlı tutulmuş ve mahalli seçimler başka bir çalışmada ele alınmak üzere kapsam dışı bırakılmıştır. Ayrıca, Türk siyasal sisteminde çok sayıda parti bulunduğu için seçimler sonrasında TBMM'ye girmeyi başarabilmiş olan partilerin sloganları ve kampanya görselleri irdelenmiştir. Çalışmanın amacı, 1950 yılındaki genel seçimler ile Türk siyasi hayatında çok partili seçim sistemine geçildikten sonra; siyasi partilerin görsel, yazılı ve kısmen sözel propaganda yöntemleri ve sloganların karşılaştırmalı olarak -özellikle etkinlik ve süreklilik açısından - analiz edilmesidir. Ayrıca, 1950 yılından 2011 yılına kadar geçen sürede kullanılmış propaganda malzemelerinin devamlılığı ve dönem dönem yeniden ortaya çıkması ile özellikle siyasi yelpazede bulunulan yerin, seçim görsellerine yansıması irdelenmeye çalışılmıştır.

Çalışmada, siyasi partilerin öne çıkan görsellerinin, seçimler öncesindeki beyannamelerinin, parti tüzük ve programlarının, dönemin gazetelerinin ve TBMM zabıt ceridelerinde yer alan konuşmaların karşılaştırılması, irdelenmesi ve propaganda çalışmalarının seçim sonuçlarına yansımalarının karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi, sonuçların tablo ortamına aktarılarak sayısal verilerin karşılaştırılması ve analiz edilmesi yöntemi takip edilmiş; çalışmada 1946, 1950, 1954, 1957, 1961, 1965, 1969, 1973, 1977, 1983, 1987, 1991, 1995, 1999, 2002, 2007, 2011 milletvekilliği genel seçimleri ele alınmıştır.

CUMHURİYET TARİHİ'NİN İLK ÇOK PARTİLİ SİYASİ YÖNETİM DENEMESİ

Bilindiği gibi Cumhuriyet tarihinin daha önceki çok partili siyasal hayata geçme denemeleri, 1924 yılındaki Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF)

ve 1930 yılındaki Serbest Cumhuriyet Fırkası'dır (SCF). Bunlardan, TCF İzmir Suikastı bahanesiyle hiçbir seçime katılamadan kapatılmışken, SCF 1930 Mahalli İdareler Seçimleri'ne katılmış ve az bir süre sonra bu parti de kapatılmıştır. Genel olarak bilinenin aksine, üçüncü çok partili siyasi hayatın ilk partisi DP değil, 1945 yılında Nuri Demirağ tarafından kurulan Milli Kalkınma Partisi'dir (MKP).

1946 seçimleri iki başarısız teşebbüsten sonra çok partili hayat denemesinin ilk seçimleri olması nedeniyle oldukça önemlidir. Seçimler, 21 Temmuz 1946 tarihinde gerçekleşmiştir. Cumhuriyet tarihinin ilk çok partili hayat denemesi olan bu seçimlerde CHP 397 milletvekilliği, DP 61 milletvekilliği ve bağımsızlar 7 milletvekilliği kazanmışlardı (TÜİK, 2012, s. 4, 8, 25; Cumhuriyet, 1946, s. 1). Aynı tarihler Sovyetler Birliği'nin Boğazlar ile ilgili taleplerini içeren notanın Ankara'ya ulaştığı ve cevabın henüz verilmediği bir döneme rast gelmektedir. 14 Ağustos'ta Başbakan Recep Peker tarafından okunan Hükümet Programı'nda Sovyet tehdidine dikkat çekilerek ve TBMM'deki çok partili sistemin faydalı olacağının altı çizilerek; seçimler süresince uygulanan antidemokratik usullerin üstünün örtülmesi hedeflenmiştir (TCRG, 1946).

Sonuçlarından da anlaşılacağı gibi ülkeyi yaklaşık 23 yıl tek parti idaresinde yönetmiş olan CHP, 1946 seçimlerinde ezici bir zafer elde etmiştir. Bu başarıda, II. Dünya Savaşı sonrasındaki gelişmelerin de etkisiyle iktidarı DP'ye vermemek amacıyla seçimleri kazanmak için gerekli her tür yönteme başvurulmuş olmasının yadsınamaz payı vardır (Anadol, 2004, s. 52). Demokratik şartların işlediği bir genel seçimde CHP'nin TBMM'de hemen hemen %90 oranında vekillik gibi elde edilmesi imkânsız oranda yüksek sandalye elde etmesi, hatta seçimleri kazanması olası değildi. Seçimlerdeki hile ve usulsüzlüklerin üstü bir türlü örtülemeyince Cumhurbaşkanı İsmet İnönü seçim sonuçları üzerinde tartışılmasını yasaklamıştır (Anadol, 2004, s. 53).

1946 seçimleri öncesinde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü CHP ile birlikte çalışmış ve erken seçim kararı alındıktan sonra, Mayıs ayından Temmuz ayına kadar, Eskişehir, Akşehir, Erzincan, Kars, Trabzon Halkevlerinde ve diğer bölgelerde yaptığı konuşmalarda halkı tek dereceli seçim sistemine çok partili siyasi hayatın getireceği demokratik ortama alıştırmaya yönelik konuşmalar yapmıştır (Albayrak, 2004, s. 33; İnönü, 2014; Cumhuriyet, 1946, s. 1). Yurt genelindeki konuşmalarına bakıldığında İsmet İnönü'nün demokratik bir seçimden yana olduğu düşünülebilir. Oysa ne İnönü ne de CHP bürokrasisi iktidarı devretme niyetinde değildi ve sadece Meclis'te göstermelik bir muhalefet partisi istiyorlardı. Öyle ki, tarafsız kalması gereken Cumhurbaşkanı İnönü, 10 Mayıs 1946 tarihinde CHP II. Olağanüstü Kurultayı'nda yapmış olduğu konuşmada "tek dereceli seçimlerin sonuçlarına alışılması gerektiğini

ve kendisinin ölünceye kadar CHP üyesi kalacağını" söylemiştir (İnönü, 2014; Cumhuriyet, 1946, s. 1).

1946 yılında CHP seçimleri kazanacağından emin olduğu için çok fazla siyasi propaganda yapmaya ihtiyaç duymamıştı. Cumhuriyet gazetesinin seçimden 15 gün önce, 6 Temmuz tarihinde yayınlamış olduğu haberden anlaşıldığı kadarıyla 1946 seçimleri, halka vaatlerde bulunmaktan ziyade Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün konumu etrafında şekillenmiştir (Cumhuriyet, 1946, s. 1). Cumhurbaşkanı İnönü yurdu gezerek propaganda çalışmalarında CHP lehine etkin rol almış fakat bu esnada çok partili sistemin getireceği faydalardan da bahsetmiştir. Buna ek olarak illerdeki devlet görevlilerinin bazıları köyleri dolaşarak CHP'ye oy istemişler ve halk üzerinde baskı oluşturmuşlardı. Bu konuda çokça şikâyet vardı (DAGMCA, 1946, ss. 1-2). Cumhuriyet gazetesi, seçimlerin yapıldığı 21 Temmuz günü "Tük Demokrasisi Bugün İmtihan Veriyor" manşeti ile çıkmıştır. Gazetenin birinci sayfasındaki diğer haberde ise, "seçimlerin çoktan yapılıp bittiği" başka bir deyişle CHP'nin seçimlere hile karıştırdığı iddiaları yer almaktaydı. Hatta seçimlere şaibe karıştırıldığı için DP adaylarının toplu olarak istifa edeceği bile söyleniyordu (Cumhuriyet, 1946, s. 1).

Görüldüğü gibi 1946 seçimleri her şeye rağmen Türk Siyasi hayatında çok partili sistemin gerçekleştirilebildiği ilk seçimlerdir. Seçim süreci sancılı geçmiş ve oy verme yöntemi ile sayım işlemlerine gayrinizami müdahaleler olmuştur. Yine seçim sürecinde çok fazla propaganda çalışması yapılmadığı ve seçim çalışmalarının özellikle Demokrat Parti adayları tarafından daha çok halk ile doğrudan temas şeklinde gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Buna ek olarak DP adayları 1932 yılından bu yana (Cumhuriyet, 1932, s. 1), 14 yıldır Türkçe okunan ezanın Arapça aslına döndürüleceğini ilan etmişlerdi. DP ayrıca CHP'nin ekonomi politikasını da aşırı devletçi olduğunu söyleyerek eleştirmiştir (Burgaç, 2013, ss. 170-172). Aslında Temmuz 1946 seçimlerinin yapıldığı dönem II. Dünya Savaşı sonrasında Doğu, Batı Kamplarının şekillendiği ve Yalta Konferansı'nda Roosevelt ile Stalin arasında alınan kararların uygulamaya konulduğu bir zaman dilimine rast gelmiştir. Yalta Konferansı'nda alınan kararlar ile II. Dünya Savaşı sonrasında oluşan dünya sistemi Türkiye'nin güvenliğini de yakından ilgilendiriyordu.

1950 SEÇİMLERİ ve PROPAGANDA ÇALIŞMALARI

14 Mayıs 1950 tarihindeki seçimler, ilk çok partili hayat denemesinden yaklaşık dört yıl sonra yapılmıştır ve ciddi anlamda propaganda çalışmaları bu seçimler esnasında gerçekleştirilmiştir, denilebilir. Fakat CHP bu seçimlerde de gayrinizami usullere başvurduğu ve valilerin CHP parti görevlileri gibi

çalıştığı suçlamasıyla karşı karşıya kalmıştır (Milliyet, 1950, ss. 1, 7). Görsel malzemelerin yanında radyo ve gazeteler de seçim propagandasına yönelik olarak kullanılmıştır (Milliyet, 1950, s. 1; Duman ve İpekşen, 2013, s. 119). İlk denemeden sonra geçen dört yıllık süre zarfında CHP halk üzerindeki baskıcı idaresini daha da artırmıştır. Bu nedenle 1950 seçimlerinde 27 yıldır süren tek parti idaresinden bıkmış olan halkın (Karacan, Milliyet, 1950. s. 5) desteğini almak için DP'nin temel sloganı "Yeter, Söz Milletindir" şeklindeydi. Oldukça basit bir grafik tasarım ile hazırlanmış olan DP propaganda görseli "dur" işareti yapan bir elden oluşuyordu ve elin alt kısmında fiyonk Türk Bayrağı bulunurken, üst kısımda farklı renkte yazılmış olan "Yeter!" ibaresi yer almaktaydı.[2] DP, söz konusu sloganıyla ve el işaretiyle aynı zamanda 1946 seçimlerinde yapılmış olan gayrinizami müdahale ve şaibelere de gönderme de bulunmuştu.

CHP ise 1950 seçimlerine yine Cumhurbaşkanı İsmet İnönü merkezli olarak hazırlanmış ve propaganda materyallerini buna göre düzenlemiştir (Milliyet, 1950, ss. 1, 7). Nadir Nadi, "CHP'nin seçim beyannamesinde fakir halktan zengin kapitaliste kadar herkese vaatlerde bulunduğunu fakat CHP'nin 1946 yılından buyana hiçbir başarı elde edemediğini" yazıyordu. Ayrıca son dönemdeki yatırımların büyük kısmı Marshall yardımları ile yapılıyordu (Nadi, Cumhuriyet, 1950, ss. 1, 3). CHP'nin propaganda görselinde altı ok, iki erkekle iki kadın bulunuyordu. Görselin alt kısmında ise "Atatürk ve İnönü Cumhuriyet Halk Partisinin Başlarıdır, Oylarımızı Onların Partisine Verelim" mesajı yer almaktaydı.[3] Propaganda materyalinden de anlaşıldığı gibi CHP karar alıcıları 1946, seçimlerindeki İnönü merkezciliğin işe yaradığını ve tekrar yarayacağını düşünmüştü.

Propaganda görsellerine ek olarak, CHP ile DP arasında 1950 seçimlerindeki yarışta ilginç bir detay dikkat çekmektedir. Soğuk Savaş'ın ilk yılları diyebileceğimiz bu dönemde New York Başpiskoposu I. Athenagoras Fener Patriği seçtirilerek Türkiye'ye gönderilmişti. Patrik I. Athenagoras'ın ABD tarafından gönderildiği herkesçe biliniyordu ve seçime çok az bir süre kalmışken Patrik CHP milletvekillerinin de hazır bulunduğu bir yemeğe katılmıştı. Yemek için seçimlere çok yakın bir tarihin seçilmesi özellikle İstanbul yerel basını tarafından propaganda amaçlı bir durum olarak değerlendirilmiştir. Basında çıkan haberler ve tepkiler üzerine inceleme yapan ABD'nin İstanbul Başkonsolosluğu, İstanbul Valisi Lütfi Kırdar'ın İstanbul'daki görev süresi dolmadan bir yemek vermek istemiş olduğu kanaatine varmıştır (NARA, 1949). Patrik I. Athenagoras Amerikan Hükümeti tarafından İstanbul'a gönderildiği için CHP milletvekillerinin de hazır bulunduğu bir yemeğe katılması aynı zamanda Amerika'nın CHP'ye desteği olarak da algılanmıştır. Patrik daha sonra söz konusu iddiaları reddetmiştir (NARA, 1949).

[2] Bkz. DP Seçim Görseli, EK-I

[3] Bkz. CHP Seçim Görseli, EK-II.

1950 seçimlerini DP ezici bir zaferle kazanmış, böylece Türk Siyasi hayatındaki tek parti dönemi sona ermiştir. Seçimler sükûn içerisinde yapılmış ve 1946 seçimlerinin aksine bu sefer sandık başlarında üniformalı devlet memurları bulunmamış, parti müşahitleri ise rozet ya da pazubent takmamıştır (Faik, 1950, ss. 1, 5; Cumhuriyet, 1950, s. 1). Seçimlerde DP 416 milletvekilliği kazanırken CHP 55 milletvekilliği kazanabilmiştir[4] (TÜİK, 2012, ss. 4, 25; Milliyet, 1950. s. 1). Kazanılan milletvekilliği sayıları arasındaki uçurumun en önemli nedeni CHP'nin uygulamakta olduğu seçim sistemiydi. Seçimlerden sonra, ilk olarak 22 Mayıs'ta Celal Bayar TBMM'de yapılan oylamada 387 oy alarak Cumhurbaşkanlığına seçilmiştir. Diğer İstanbul Milletvekili Adnan Menderes ise hükümeti kurmakla görevlendirilmişti (Milliyet, 1950, s. 1; İpekşen, 120).

2 Mayıs 1954 tarihinde yapılan seçimlerde DP yine milletvekilliklerinin ekseriyetini kazanmış fakat oylarında bir miktar gerileme yaşanmıştır. 1954 seçimlerinde CHP oylarında artış yönünde bir seyir gözlemlenmiş, fakat bu artış elde edilen milletvekilliği oranlarına yansımamıştır. Seçimlerde DP 502, CHP 31, Osman Bölükbaşı liderliğindeki Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) 5, Bağımsızlar 3 milletvekilliği kazanmışlardı[5] (Milliyet, 1954, ss. 1, 7).

1954 seçimlerinde siyasi partilerin daha önceki iki seçimden farklı olarak yoğun bir propaganda faaliyeti yürüttüğü gözlemlenir. Seçim sonuçlarına da yansıdığı gibi DP iktidarının ilk dört yılında beklenilen ekonomik düzelme sağlanamamıştı ve bu başarısızlık seçmen tercihlerini etkilemişti. Umut ya da vaat edilen ekonomik düzelmenin başarılamamasının CHP'nin seçim kampanyasına da ilham kaynağı olduğu görülmektedir. Aynı yıllar Türkiye'nin NATO'ya üye olduğu yıllardır. DP, ekonomik başarısızlığını, milletlerarası ilişkilerde kurmuş olduğu başarı ve ittifaklarla telafi yoluna giderek, 1954 yılında "Yapa Yalnızdık Bugün Cihan Bizimledir" görseli ile dengelemek istemiştir.[6]

Özellikle ekonomik sorunlar nedeniyle 1957 yılında erken seçim gündeme gelmişti ve bu seçimler aynı zamanda yedi yıllık DP iktidarının testi niteliğindeydi. 1957 seçimlerine gidilirken Türk dış politikasının karar alıcılarının önünde iki önemli sorun vardı. Bunlardan ilki Soğuk Savaş'a doğru evrilen uluslararası ortamdaki kutuplaşmaydı ve Türk Devleti tarafını Batı Bloku'ndan yana seçmişti. Diğer önemli sorun Kıbrıs sorunuydu. İngiltere'nin

[4] Bkz. Tablo-I.

[5] Bkz. Tablo-I.

[6] Bkz. Seçim görselleri EK-III.

Ada'dan çekilmesinden sonra Rum tedhiş hareketleri önlenemez bir hal almıştı ve EOKA önderliğindeki yeraltı çalışmaları neticesinde 1950 yılından itibaren artarak devam ediyordu. Tedhiş hareketlerine karşı mücadele vermek üzere Türkiye'nin desteği ile Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT) kurulmuştu. Söz konusu dönem içerisinde EOKA'ya ihanet ettikleri gerekçesiyle 400 Rum, 200 Türk ve 100 İngiliz katledilmiştir (Souter, 1984, s. 660). Bunlara ek olarak 6.000 Türk, köyünü terk ederek göçmen durumuna düşmüştür. 1957 yılından sonra, yaşanan olaylar neticesinde Türk dış politikasının karar alıcıları, Kıbrıs konusunda uzlaşmacı tutumun sonuç vermeyeceğini görmüştür. Bu tarihten itibaren Kıbrıs politikasında strateji değişikliği yapılarak taksim (adanın Rumlar ve Türkler arasında bölünmesi) savunulmaya başlanmıştır.

Ayrıca 1955 yılından itibaren iç siyasette de bunalımlı bir dönem yaşanıyordu ve bozulan ekonomi bir türlü düzeltilemiyordu. Ekonomiyi düzeltemeyen DP, otoriter uygulamaları yürürlüğe koymaya başlamıştı (TBMMZC, 1954, ss. 430-432). Anti demokratik yaklaşımlara tepki olarak DP'den ayrılan 19 milletvekili Hürriyet Partisi'ni (HP) kurmuştu. Dış ve iç politikadaki söz konusu gelişmeler altında 27 Ekim 1957 tarihinde çok partili siyasi hayatın üçüncü seçimleri yapıldı. Seçimlerden yaklaşık bir buçuk ay önce yaşanan 6-7 Eylül olayları var olan istikrarsızlığı ve iç barıştan uzaklaşma durumunu daha da artırmıştı.[7] Bu seferki seçimlerde renkli bir propaganda dönemi yaşanmış ve yine dikkat çekici görseller hazırlanmıştır. 1957 seçimlerinde CHP'nin en etkili görseli belki de kahve ile ilgili olandır. Çünkü 1955 yılında kötüleşen ekonomik durum neticesinde kahve ithalatı kısıtlanmış ve sebep sonuç ilişkisi içerisinde bu kadim alışkanlığa sınırlama gelmişti. Belirtilen durumu değerlendirmek isteyen CHP, "Kahve Gitti Adı Kaldı Yadigâr" şeklinde bir seçim görseli hazırlamıştı.[8] CHP'nin diğer seçim görseli "Ne Yazık ki Traktörü Öküzle Çekiyoruz" şeklindeki kara mizahtan oluşuyordu. CHP'nin görselleri ekonomik krize ve bulunamayan temel ara mallara yoğunlaşmıştı.[9]

Demokrat Parti'den ayrılarak kurulmuş olan HP ise her ne kadar çok yakın bir tarih olsa da 6-7 Eylül olaylarını gündeme taşıyan bir görsel tercih etmişti. HP'nin seçim görseli "6-7 Eylül Olaylarına Karşı İnsan Hakları" şeklindeydi.[10]

DP'nin en önemli görsellerinden bir tanesi arka planında büyük harflerle "1950" ve "1957" yazan, "1950-Geri Kalmış Bir Devlettik, 1957-İleri Bir

[7] 6-7 Eylül Olayları ile ilgili olarak bkz. M. Hulus Dosdoğru, *6-7 Eylül Olayları*, Bağlam Yayınları, İstanbul 1993.

[8] Bkz. CHP Seçim Görseli EK-III.

[9] Bkz. Seçim görselleri EK-V.

[10] Bkz. Seçim görselleri EK-V.

Dünya Milleti Olduk" şeklindeki slogandır.[11] Diğer görselde ise ekonomik krize dikkat çekilerek CHP döneminin daha kötü olduğu vurgusu yapılmıştı. Görseldeki slogan; "Pahalılık Var Diyorlar Şekerin Kilosunu 5 Liraya Yedirdiklerini Unutma" şeklindeydi. DP'nin seçmen kitlelerine yönelik görsellerinin diğer iki tanesi; "Demokrat Parti Yedi Yılda Türkiye'yi Büyük Devlet Yapan Parti, 5 Misli Artan Sanayi, 1 Misli Artan Ekim Sahası, 5 Misli Artan İşçi, 3 Misli Artan Elektrik" ve "Başlanan İşlerin Bitmesi Lazım, Kalkınmaya Devam" şeklindeydi.[12]

Yoğun bir propaganda döneminden sonra yapılan seçimlerde DP'nin oy oranı %49'a gerilerken, CHP'ninki %41'e çıkmıştı. Böylece DP; 424, CHP; 178, CMP; 4, HP; 4 milletvekilliği kazanmışlardı. Bir önceki seçimde DP'nin oy oranı %58 ve CHP'ninki ise, %35'ti[13] (TÜİK, 2012, ss. 4, 25). Üç yıl içinde DP oyları 10 birimlik sert bir düşüşle yaklaşık %5 oranında gerilemişti. 1957 seçimleri aynı zamanda DP'nin katılmış olduğu son seçimlerdir. Seçimlerden üç yıl sonra Türk demokrasi tarihinde bıraktığı tesir ve oluşturacağı askeri vesayet geleneği ile militarizmin etkileri on yıllarca aşılamayacak olan 27 Mayıs Darbesi yapılmış ve Türk siyasal sistemi büyük bir savrulma yaşamıştır.

İKİ DARBE DÖNEMİ ARASINDA SEÇİM BEYANNAMELERİ ve PROPAGANDA FAALİYETLERİ (27 MAYIS 1960-12 EYLÜL 1980)

1957 seçimlerinde DP'nin oylarında nispi bir gerileme yaşandığı gözlenir. Bu gerileme, seçimlerden sonra gerilime dönüşmekte gecikmemiştir. Gerilimlerin, CHP'nin takip etmekte olduğu tahrik siyasetinin sokağa yansıyan etkilerini ve DP'nin yasakçı politikalarını bahane eden Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) yönetime el koyma zamanının geldiğine karar vermiştir (Türkiye, 1990).

27 Mayıs Darbesi seçimlere bir yıl kala yapılmıştır ve Cumhuriyet kurulduktan sonra Türk Demokrasi tarihindeki ilk fiili askeri müdahaledir. Sol eğilimli bir darbe olduğu için bu görüşü temsil edenler tarafından "ilerici bir müdahale" ve "kaçınılmaz bir gereklilik" olarak değerlendirilmiş, "27 Mayıs Müdahalesi" veya "27 Mayıs İhtilali" şeklinde isimlendirilmesi uygun görülmüştür (Başar, 1964, ss. 258-261; Cumhuriyet, 1960, s. 1). Oysa Türk siyasi hayatında 2010'lu yıllara kadar devam edecek askeri vesayetin 27 Mayıs Darbesi ile başladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Anti demokratik militarist ve faşizan uygulamaları beraberinde getiren bu yaklaşımın ne demokratik geleneklerle ne de çok partili işleyişle bir alakası yoktur. Ayrıca 27 Mayıs

[11] Bkz. DP Seçim Görseli EK-IV.

[12] Bkz. Seçim Görselleri EK-V.

[13] Bkz. Tablo-I.

darbesi seçimlere bir yıl gibi kısa bir zaman kalmışken gerçekleştirilmiştir. Şayet darbe yapılmasaydı ekonomiyi bir türlü düzeltemeyen ve özgürlükleri kısma yolunda ilerleyen DP büyük ihtimalle seçimleri kaybedecekti. 27 Mayısçılar Başbakan Adnan Menderes'i suçlamak için delil ararken o kadar ileri gitmişlerdir ki, Fener Patriği Athenagoras'ı Başbakana karşı şahitlik yapmak üzere Yassıada'ya davet etmişlerdir. 25 Ekim 1960 tarihinde Athenagoras Yassıada'ya giderek şahitlikte bulunmuş ve kendisine 6-7 Eylül olayları ile ilgili daha önce gündeme getirdiği iddiaları sorulduğunda, "planlamanın nerede yapıldığını bilmediğini" söylemiştir (Walz, New York Times, 1960, s. 10).

27 Mayıs Darbesi'nden sonra ilk seçimler 15 Ekim 1961 tarihinde yapılmıştır. Milli Birlik Komitesi'nin hazırlatmış olduğu 9 Temmuz 1961 Anayasası ile artık yasama gücü, Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi olmak üzere iki meclisli bir yapıya dönüştürülmüştü (TCRG, 1961, ss. 4641-4657). 1961 yılı seçimlerinden sonra Türk siyasi hayatına büyük kısmı dönem dönem TBMM'de temsil imkânı bulan çok sayıda siyasi partinin temsil edildiği yeni bir gelenek oluşmuştur.

15 Ekim 1961 tarihinde yapılan seçimler, 27 Mayıs Darbesi'nin izlerini silecek bir fırsat olarak değerlendirilmiştir. Seçimlere, CHP, CKMP, DP'nin devamı olarak kurulmuş iki partiden bir tanesi olan Adalet Partisi (AP) ve diğeri Yeni Türkiye Partisi (YTP) katılmıştı. Yelpazenin bu kadar genişlemesinde ve temsilin geniş oranda tabana yayılmasında 1961 Anayasası'nın getirmiş olduğu özgürlükçü ortamın etkisi büyüktü. Bununla birlikte seçimlerin propaganda çalışmaları Milli Birlik Komitesi yönetimindeki askeri vesayetin gölgesi altında geçmiştir.

1961 seçimlerinde CHP %4'lük bir düşüş yaşamasına rağmen tekrar iktidarı ele geçirmeyi başarmıştır. CHP'nin propaganda görsellerinde, "Devlet Gemisine Tecrübeli Kaptan-CHP", "Düşmanlık Yok Kardeşlik Var CHP", "Köye, Su, Yol, Işık, Okul, Refah…CHP" sloganları yer almıştı.[14] Propaganda görsellerinde de görüldüğü gibi CHP, darbe sonrası dönemde yeniden kurulmaya çalışılan demokratik sistemde halka güven vaat etmeyi ve halkı ekonomik sorunları halledeceğine inandırmayı amaçlamıştı. DP'nin devamı niteliğindeki iki partiden biri olan YTP, "Milletin Yüzünü Güldürmek İstiyoruz" ve "Hedef İktisadi Zafer" yazılı görseller kullanmıştı.[15] Seçim sonuçları CHP'nin umduğu gibi olmamış ve DP'nin devamı niteliğindeki iki partiden biri olan AP, CHP'ye yakın oy almıştı. Seçimlerde, CHP; 173, AP; 158, CKMP; 54, YTP; 65 milletvekili çıkartmıştır[16] (TÜİK, 2012, s. 4, 25; Milliyet, 1961, s. 1).

[14] Bkz. Seçim Görselleri EK-VI.

[15] Bkz. Seçim Görselleri EK-VI.

[16] Bkz. Tablo I.

AP, seçimlerden sonra yaşanan hükümet buhranıyla ilgili olarak 1963 yılında TBMM'ye sunmuş olduğu Parti Görüşü'nde, içinde bulunulan buhrana dikkat çekerek, "kurulamayan toplum nizamının nedenini Doğu-İslam geleneklerinden uzaklaşılmış olmasına" bağlamıştır. AP'ye göre; "çözüm, eski değerlere dönüş, ilim, hürriyet ve hukuk fikirlerinin hâkim hale gelmesi ile mümkün olacaktı". Benzer söylemler AP'nin kuruluş tüzüğünde de yer almaktaydı (AP'nin Ana Görüşü, 1963, ss. 52-61). AP, bu söylemi ile artık kimlik bulmaya başlayan merkez sağ seçmenin oylarını kendi çatısı altında toplayarak, 1961 seçimlerinde elde etmiş olduğu yükseliş trendini sürdürmeyi amaçlıyordu.

1961 seçimlerini kazanmakla birlikte CHP'nin iktidardaki süresinin uzun olmayacağı AP'nin almış olduğu yüksek oylardan belliydi. Dört yıl sonra 15 Ekim 1965 tarihinde yapılan seçimlerde AP oyların %52'sini alarak DP'nin 1954 seçimlerindeki oy oranına yaklaşmıştır.[17] 1965 seçimlerine altı parti katılmıştı. CHP, 1965 seçimlerinde tüm dünyayı etkileyen petrol krizinin etkilerini dikkate alarak; "Milli Petrol" sloganını kullanırken, AP "Su ve Yol Ana Davalarımızdandır" sloganını tercih etmişti.[18] 1961 anayasası ile artık özgür bir şekilde seçimlere katılabilen sol partilerden Türkiye İşçi Partisi (TİP), üst kısımda bir makine dişlisi ve buğdaydan oluşan propaganda görselinde "Göz Nuru Alın Teri" sloganını tercih etmişti.[19] TİP'in Parti Programı'nda ise, Türk halkının yüzyıllardır süregelen yoksulluğuna dikkat çekilerek "emekçilerin iktidara geçerek sömürüye son vereceği" yazılmıştı. Seçim Beyannamesi'nde ise "yurttaki yabancı hâkimiyetinin sona erdirilmesinin gerekliliğinden" bahsedilmişti (Türkiye İşçi Partisi Programı, 1964, ss. 13-15; Türkiye İşçi Partisi Seçim Bildirgesi, 1963, ss. 4-6).

Seçim sonuçlarında, AP: 240, CHP: 134, MP: 31, YTP: 19, TİP: 14 ve CKMP: 11 milletvekilliği almıştır (TÜİK, 2012, ss. 4, 25; Seçim Sonuçları, 2014). Seçimlerde CHP'nin dört yıl önceki oylarında büyük kayıp yaşanırken, AP umulmadık bir sıçrama gerçekleştirmişti.[20]

1965 ile 1969 yılları arasındaki dönem Türk siyasi hayatında istikrarın bir türlü kurulamadığı bir dönemdir. Bahse konu zaman aralığında, Soğuk Savaş döneminin cephe ülkesi olmanın getirmiş olduğu tüm olumsuzlukların ve ideolojik kamplaşmaların yaşandığı görülür. 12 Ekim 1969 tarihinde yapılan seçimlerde AP'nin oyları yaklaşık altı birim düşüşle %47'ya gerilemekle birlikte, iki birim düşüşle %27 oy alan CHP iktidar olmaktan çok uzaktı. Seçim öncesinde kullanılan görsellerde, CHP, istikrarsızlığa dikkat çekerek;

[17] Bkz. Tablo I.

[18] Bkz. Seçim Görselleri EK-III ve EK-V.

[19] Bkz. Seçim Görselleri EK-V.

[20] Bkz. Tablo I.

"Bozuk Düzene Son, Ortanın Solunda Halkın Yolunda" sloganını kullanmıştı. CKMP lideri Alparslan Türkeş, 1966 yılında, seçimlerden üç yıl önce yapmış olduğu radyo konuşmasında, 27 Mayıs sonrasındaki gelişmeleri ve MBK'nin faaliyetlerini anlatmış ve istikrarsızlıktan CHP'yi sorumlu tutmuştu (Türkeş, 1966. s. 2014). CHP ise 12-13 Ekim 1968 tarihinde yapmış olduğu İstanbul İl Kongresi'nde bir yıl sonraki seçimlerde halkın sosyal ve iktisadi sıkıntılarına değinilmesini kararlaştırmıştı. CHP görselleri olarak, "İşsizlik ve Sefalet Bir Kader Değildir", "Süt Meselesi ve İç Yüzü" ve "Bozuk Düzene Son, Ortanın Solunda Halkın Yolunda"[21] benzeri sloganların kullanılması kararlaştırılmıştı (C.H.P. İstanbul İl Kongresi 1968, ss. 8-9). CHP'nin 1969 yılında açıklanan Parti Programı'nda da "büyük çoğunluğu köylü olan halkın iktisadi kalkınmasına" vurgu yapılmıştı (C.H.P. Programı, 1969, s. 17). GP'nin Seçim Beyannamesi'nde, "Komünizm en önemli düşman olarak ilan edilmiş ve Atatürk Milliyetçiliği'ne" vurgu yapılmıştı (GP Seçim Beyannamesi, 1969, ss. 5-10).

1973 yılı seçimleri Türk Siyasi hayatındaki sekizinci seçimlerdir. 1973 seçimleri aynı zamanda TBMM'deki siyasi yelpazenin ilk olarak en sağdan en sola doğru açıldığı ve hemen hemen her görüşün temsil edildiği bir yapı oluşturmuştur. Teoride oldukça demokratik görülen bu yapının en büyük olumsuzluğu hiçbir partinin tek başına iktidar olamamasıdır. Söz konusu durum, görüş olarak birbiri ile uyuşması zor partilerin koalisyon kurmaları gibi bir sonuç doğurmuştur ki, yönetimdeki bu uyuşmazlık halka istikrarsızlık olarak yansımıştır. Aynı yıllar Türkiye'de ve dünyadaki sosyalist hareketlerin yükseldiği ve Sovyetler'in komünizm ihraç faaliyetlerinin özellikle Orta Doğu'da yoğun destek gördüğü yıllardır. Bu yükseliş NATO'nun cephe ülkesi Türkiye'yi etkilemekte gecikmemiş ve Sovyet taraftarı Marksist cepheye karşı İslami Milliyetçi hareket gelişmiştir. TBMM'de İslami eğilim, Milli Nizam Partisi (MSP), milliyetçi eğilim ise Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) tarafından temsil edilmekteydi.

Sağ, sol kamplaşmasının ve 12 Mart 1971 askeri muhtırasının başka bir deyişle müdahalesinin 1973 seçimlerinin propaganda çalışmalarına da yansıdığı görülür. MHP'nin sloganı "Kızıl Eşkıyayı MHP Ezer" şeklindeydi.[22] Kızıl eşkıyadan kasıt, Sovyetler'in teşvik ve teşci ettiği Marksist tandanslı ve sol görüşlü hareketlerdi. MSP'nin seçim görselinde ise "Denenmiş Denenmez Solcuya-Renksize Aldanma!" şeklindeki slogan tercih edilmişti.[23] MSP'nin görselinde bir anahtar yer alıyordu ve böylece iktidarın yollarının açılacağı grafik üzerinde halka gösterilmek istenmişti. AP'nin 1973 seçimlerinden önceki beyannamesinde "1965-1969; 1969-1971" dönemlerinde Türkiye'nin en önemli tarihinin yaşandığının altı çizilerek, AP'nin başarıları gündeme taşınmıştı. Beyannamede, "huzur ve güven havasını devam ettirmek ve bunu teminat altına almak… halkın refahını özgürlük içinde ve en kısa zamanda sağlamak için kalkınmayı hızlandırmak amacı ile bir dört yıl için hizmete talip olunduğu" belirtilmişti (AP Seçim Beyannamesi, 1973, ss. 12-16).[24] 1973 seçimlerinde ilginç slogan kullanan partilerden bir tanesi de Cumhuriyetçi Güven Partisi'dir (CGP). CGP, CHP'den ayrılan milletvekilleri tarafından kurulmuştu ve 1973 seçimlerinde en önemli sloganı "Namuslu, Bilgili, Ciddi, Devlet İdaresi İçin C.G.P.'ye Oy Ver" şeklindeydi.[25]

Yoğun bir kampanya döneminden sonra 14 Ekim 1973 tarihinde yapılan seçimlerde yaklaşık on yıldır ülke yönetiminde söz sahibi olan AP büyük bir yenilgi almıştır. CGP'nin beklenilen oy oranına ulaşamadığı bu seçimlerde CHP'nin oyları üç puan artmış ve bu oran CHP'yi birinci parti yapmıştır. Seçimlerde, CHP; 185, AP; 149, DP; 45, MSP; 48, CGP; 13, MHP; 3, TBP; 1 milletvekilliği kazanmıştı[26] (TÜİK, 2012, ss. 4, 25; Milliyet, 1973, s. 1). CHP'nin oylarındaki ani yükselişte İsmet İnönü'den sonra CHP Genel Başkanı seçilen Bülent Ecevit'in yadsınamaz etkisi vardı. 1973 seçim sonuçlarının oluşturmuş olduğu parlamento aritmetiği hiçbir partiye tek başına iktidar şansı sağlamamıştı (Milliyet, 1973). Aslında söz konusu yıllarda özellikle Kıbrıs'taki gelişmeler ve Rumların tedhiş hareketleri nedeniyle Ankara'da istikrarlı bir hükümet gereksinimini hayati hale getirmişti. Çünkü 1960 yılında kurulmuş olan Kıbrıs Cumhuriyeti, Makarios'un Enosis planlarını uygulamaya koyma teşebbüsleri yüzünden yıkılmak üzereydi.

Parlamento aritmetiğinin dayatması ile önce sağ partiler daha sonra ideolojik olarak birbirine taban tabana zıt sağ ve sol partiler koalisyon hükümetleri kurmak zorunda kalmışlardır. Ankara'daki hükümet krizlerinin ve bitmek tükenmek bilmeyen koalisyon anlaşmazlıklarının ortasında; 1973 seçimlerinden on ay sonra, 15 Temmuz 1974 tarihinde Kıbrıs'ta Makarios'a karşı darbe yapıldı. Darbe nedeniyle Makarios Kıbrıs'tan kaçmak zorunda kaldı ve Makarios sonrası Kıbrıs'taki gidişat artık kontrol edilemez bir hal aldı. Londra ve Zürih görüşmelerinden bir sonuç çıkmaması nedeniyle 20 Temmuzda Garantör Devlet olarak Türkiye Adaya müdahale etti (Ecevit, 1999, ss. 2-24). "Barış Harekâtı" adı verilen müdahale, görüş olarak birbirine taban tabana zıt iki parti, CHP-MSP Koalisyon Hükümeti döneminde yapılmıştı (Milliyet, 1974, s. 1).

[21] Bkz. Seçim Görselleri, EK-VI.

[22] Bkz. Seçim Görselleri, EK-VII.

[23] Bkz. Seçim Görselleri, EK-V.

[24] Bkz. Seçim görselleri, EK-VII.

[25] Bkz. Seçim Görselleri, EK-IV.

[26] Bkz. Tablo-I.

Kıbrıs Barış Harekâtı'nın büyük bir başarı ile neticelenmiş olmasına rağmen, hükümet krizleri çözülememiş ve Milli Cephe hükümetleri dönemi başlamıştır. Aynı yıllarda Türkiye'deki ideolojik kamplaşma artık çatışma boyutuna varmış ve sokak olayları bir türlü kontrol altına alınamamıştır. 1977 seçimleri, belirtilen şartlar altında gerçekleşmiştir. Seçimlerde CHP, arka planının sol tarafında güvercinler sağ tarafında ise tabancalar, ortasında altı ok ile CHP yazısı bulunan bir görsel kullanmıştı ve slogan olarak "Silah Gidecek Barış Gelecek" söylemi tercih edilmişti.[27] Görüldüğü gibi CHP'nin 1977 seçimlerindeki temel propaganda sloganı, ülkede bulunulan istikrarsızlığa ve kontrol altına alınamayan sağ sol kamplaşmalarına dikkat çekmek üzerine oturmuştur. MHP'nin sloganı ise "Komşusu Aç İken Tok Yatan Bizden Değildir" şeklindeydi.[28] MHP, bu sloganı ile hem milliyetçi hem de mukaddesatçı seçmen kitlesinin oyunu almayı hedeflemişti. MSP'nin seçim sloganı ise, "Bu Zafer İnananların Zaferidir" şeklindeydi.[29] MSP "zafer" söylemi ile Kıbrıs Barış Harekâtı esnasında hükümet ortağı olmasına çağrışım yaparak, Kıbrıs'ta kazanılan zaferi oya dönüştürmeyi amaçlamıştı. AP, seçim görselinde Boğaziçi Köprüsünü kullanarak "Asya'yı Avrupa'ya Bağladık" temasını işlemiştir. Görselin arka planında Boğaziçi Köprüsünün Rumeli yakası ayağı vardı.[30] TİP'in 1977 seçimleri öncesindeki Seçim Beyannamesi'nde "Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm için İleri" sloganı yer almıştır (Türkiye İşçi Partisi Seçim Bildirgesi, 1977, s. 1).

AP, yayınlamış olduğu seçim beyannamesine ise "Kervan Yürüyecektir" başlığını koymuştur. 39 sayfalık Beyannamede, "bir hesaplaşma ve milletin rejimin geleceğini ve kaderini tayin edecek bir milli tercih ortaya koyacak seçimlerin, istikrar getirmesi gerektiği"nin altı çizilmiştir (AP 1977 Seçim Beyannamesi, 1977, ss. 5-7).

Siyasi partilerin 1977 seçimleri öncesindeki parti programlarına ya da seçim beyannamelerine bakıldığında, CHP'nin, 27-30 Kasım 1976 tarihleri arasında toplanan 23. Kurultayı'nda alınan kararlarında ilk olarak altı oku teşkil eden, "milliyetçilik, cumhuriyetçilik, halkçılık, devletçilik, laiklik, devrimcilik [İnkılapçılık]" ilkelerine vurgu yapıldığı görülür. Bilindiği gibi 1961 Anayasası'ndan sonra Türk siyasi hayatında sol partilerin söylemleri daha fazla yer tutmaya başlamıştı ve marjinaller dahil olmak üzere sol partiler de seçimlere katılıyordu. CHP, Cumhuriyet'le yaşıt, kuruluşunda merkez bir partiydi. 1960 sonrasında CHP'nin de merkezden sola doğru kaydığı görülür, bu taban değiştirme Bülent Ecevit'in genel başkanlığı ile hızlanmıştır. Çünkü 1976 yılı

[27] Bkz. Seçim Görselleri, EK-IV.

[28] Bkz. Seçim Görselleri, EK-VIII.

[29] Bkz. Seçim Görselleri, EK-IV.

[30] Bkz. Seçim görselleri, EK-V.

programında "Cumhuriyet Halk Partisi'nin Demokratik Sol Tutumunun Dayandığı Temel Kurallar" başlığı yer alarak bu kurallar ve sol konumlanmanın gerekçeleri açıklanmıştır (C.H.P. Programı, 1976, ss. 20-33).

1977 seçimleri, 1960 darbesinden sonra ordunun ikinci defa yönetime el koyduğu 12 Eylül 1980 Darbesi öncesi yapılan son seçimlerdir. 5 Haziran 1977 tarihinde yapılan seçimlerde CHP'nin yükselişi devam ederken, AP daha önce kaybetmiş olduğu oyların bir kısmını geri kazanabilmiştir. CHP'nin yükselişinde Kıbrıs Barış Harekâtı'nın zaferle sonuçlanmasının yadsınamaz etkisi vardır. Seçimlerde CHP; 213, AP; 189, MSP; 24, MHP; 16, CGP; 3, DP; 1 milletvekilliği çıkartabilmiştir[31] (TÜİK, 2012, ss. 4, 25). Seçim sonuçları mevcut iç çatışmaların Parlamento aritmetiğine basit bir yansımasıydı ve bu sonuçlar ne sokaktaki huzursuzluğa ne de parlamentodaki anlaşmazlığa çözüm bulabilecek bir hükümet formülü üretebilecek durumda değildi. Seçimlerden üç yıl sonra gerçekleşen ve çok partili Türk siyasi hayatındaki ikinci fiili müdahale olan 1980 Darbesi demokratik kazanımları yok ederek, siyasi hayata on yıllarca sürecek militarizmi ve askeri vesayeti fiili olarak tekrar sokmuştur.

12 EYLÜL DARBESİ'NDEN 28 ŞUBAT MÜDAHALESİNE KADAR GEÇEN SÜREDEKİ SEÇİM BEYANNAMELERİ ve PROPAGANDA ÇALIŞMALARI (1980-1997)

1977 seçimlerinden sonra beklenilen siyasi istikrar bir türlü kurulamamış ve sokak olayları önlenemez bir hal almıştı. Bu gelişmeler TSK'nın 27 Mayıs geleneğini takip ederek yönetime el koyması için gerekli şartların oluşması anlamına geliyordu. 12 Eylül 1980 Darbesi'nin ayak sesleri 27 Aralık 1979 tarihinde, başka bir deyişle askeri darbeden yaklaşık sekiz ay önce Cumhurbaşkanlığına gönderilen muhtıra nitelikli mektupta görülür. Mektuba Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk tarafından aynı gün düşülen "27.XII. 79, K.'larla birlikte görüşmek [görüşerek] ve ondan sonra harekete geçmeyi uygun görüyorum, 1 Ocakta onlarla görüşeceğim, 2.I.80 [2 Ocak 1980]" tarihli derkenar ile mektup işleme konulmuştur (Cumhurbaşkanlığı Tarihi, 2005, s. 222). Söz konusu derkenar notuna rağmen darbe niyetlerini açıkça dile getiren TSK komuta kademesinin asli görevlerine dönmelerini sağlamak mümkün olamamıştır.

Bu bildiriden sekiz ay sonra, 12 Eylül 1980 tarihinde TSK, emir komuta zinciri içinde darbe yaparak Anayasal sistemi askıya aldı (Milliyet, 1980, s. 1). Darbe ertesinde bıçak gibi kesilen sokak çatışmaları, TSK'nın bu hareketleri kışkırttığı kuşkusunu doğurdu (Milliyet, 1980). Darbeden sonra yapılan ilk eylem olağanüstü hal uygulamasının yürürlüğe konulması ve siyasi partile-

[31] Bkz. Tablo-I.

rin yasaklanarak parti liderlerinin tutuklanması oldu (Hürriyet, 12/09/1980. s. 1). Darbecilerin, 27 Mayısçıların takip etmiş olduğu yönteme benzer olarak diğer ivedilikli düzenlemesi yeni bir anayasa yazımı için çalışmaların başlatılmasıdır. Yeni anayasa 7 Kasım 1982 tarihinde referanduma sunularak kabul edilmiştir (TCRG, 1982).

12 Eylül Darbesi sonrasında ilk genel seçimler darbeden üç yıl sonra, 6 Kasım 1983 tarihinde yapılmıştır. Seçimlere katılım Milli Güvenlik Kurulu (MGK) iznini bağlıydı. Bu nedenle Süleyman Demirel tarafından kurdurulmuş olan Büyük Türkiye Partisi (BTP) ve Erdal İnönü liderliğindeki Sosyal Demokrat Parti (SODEP) MGK tarafından veto edilerek seçimlere katılmalarına izin verilmemiştir. Seçimler, Turgut Özal liderliğinde kurulan Anavatan Partisi'nin (ANAP) kesin zaferi ile sonuçlanmıştır. Bu seçimlerde ANAP %45'lik oy oranı ile 211 milletvekilliği kazanmıştır. Turgut Özal, 24 Ocak 1980 tarihinde alınan ekonomik kararların teknisyen kurulunu idare etmişti. Seçimlerde ikinci parti, 117 milletvekilliği kazanan Halkçı Parti (HP) ve üçüncü parti 71 milletvekilliği kazanan Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP) olmuştur.[32] Her iki parti de ANAP ile benzer olarak 12 Eylül Darbesi sonrasında kurulmuştu. MDP, emekli generaller tarafından kurulmuştu ve MGK tarafından destekleniyordu (TÜİK, 2012, ss. 4, 93; Milliyet, 1983, s. 1). Buna rağmen merkez sağın oylarını almayı başarmış olan ANAP seçimlerden birinci parti olarak çıkmıştır.

1983 seçimlerini tam anlamıyla demokratik seçimler olarak kabul etmek olanaksızdır. Çünkü seçimlere sadece MGK'nın izin verdiği partiler katılabilmiş ve askeri vesayet seçimlerin her aşamasında varlığını hissettirmiştir. 1983 seçimleri öncesinde ANAP'ın açıklamış olduğu Seçim Beyannamesi'nde, "milliyetçi, muhafazakâr, sosyal adaletçi ve rekabete dayalı serbest pazar ekonomisini esas alan" bir parti olduğu belirtilmiştir. Seçim Beyannamesinde ayrıca, 1983 seçimlerinin demokrasiye geçiş için bir fırsat olduğu da vurgulanmıştı (ANAP 6 Kasım Beyannamesi, 1983, ss. 9, 13). MİlliyetMİlliyet gazetesinde yayınlanan seçim görselinde ise; "Kaşıkla Verip Kepçeyle Almak, Vatandaş Türkiye'nin Çözümlenemeyecek Hiçbir Sorunu Yoktur… Oyunu ANAP'a Ver" şeklindeydi. ANAP'ın diğer sloganı ise, "Konut Sıkıntısını Çözeceğiz" şeklindeydi (Milliyet, 1983, s. 7). MDP'nin seçim sloganı; "Türkiye İçin Evet, Dün Ne İçin Evet Dedikse Bugün de Onun İçin Evet" şeklindeydi.[33] MDP, seçim görselinde halkın milliyetçi duygularına hitap edilerek askeri idareye onay istemekteydi. "Bu Devleti Kolay Kurmadık, Bu Ülkeyi Sokakta Bulmadık… MGK'ya Evet" MDP'nin seçim sloganları arasındaydı.[34] (Milliyet, 1983, ss. 1, 8).

[32] Bkz. Tablo-I.

[33] Bkz. Seçim Görselleri EK-IX.

[34] Bkz. Seçim Görselleri EK-IX.

Seçimlerden sonra Turgut Özal liderliğindeki ANAP tek başına iktidar olmuştur. ANAP'ın ilk döneminde askeri vesayet varlığını devam ettirmiş fakat ekonomide liberal uygulamalar yürürlüğe konulmuştur. Dört yıl sonra, 29 Kasım 1987 tarihinde yapılan genel seçimlere bu defa MGK'nın bir önceki seçimde veto ettiği partiler de katılabilmiştir. 1987 seçimleri Türk siyasi hayatında %93.3'lük oranla katılımın en yüksek olduğu seçimlerdir.[35] Seçimler sonucunda sadece üç parti, ANAP, SHP ve DYP Meclise girebilmeyi başarmıştır. MSP'nin devamı olan Refah Partisi (RP) ile MHP'nin devamı olan Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP) barajın altında kalarak Meclis'e girememiştir. Seçimlerde ANAP oylarını artırarak milletvekili sayısını 292'ye çıkartmıştı. SHP; 99, DYP ise 59 milletvekilliği kazanmıştı[36] (TÜİK, 2012, ss. 4, 93; Milliyet, 1987, s. 1).

Seçim Beyannamelerine bakıldığında, 1987 seçimleri öncesinde SHP'nin tüzüğünde; "Atatürk devrim ve ilkeleri doğrultusunda, Türk Ulusu'nun bağımsızlığını, ülkesi ile bölünmez bütünlüğünü…" korumayı amaçladığı kaydı yer almaktaydı (SHP, Tüzük, 1985). DYP'nin Seçim Beyannamesinde; "Büyük Türkiye Programı Hürriyet, Güvenlik ve Refah İçin El Ele" sloganı kullanılmıştı (DYP Seçim Beyannamesi, 1987). ANAP'ın seçim Beyannamesinde ise; dört yıllık ANAP iktidarı döneminde yapılan çalışmaların altı çizilerek "Türkiye ANAP Döneminde Çağ Atlamıştır" sloganı kullanılmıştı (ANAP Seçim Beyannamesi, 1987, s. 5). Seçim öncesinde ANAP'ın seçimden bir gün önceki sloganlarından bir tanesi; "Yarın Çağ Atlayan Türkiye'nin Eteğinden Çekmelerine İzin Vermeyin" şeklinde iken, SHP'ninki; "Yarın Bu Dönemi Bitirelim" şeklindeydi ve görselde limon sıkan bir el vardı. DYP'nin seçimden bir gün önce yayınlamış olduğu seçim görselinde "Asgari ücrete zam yapılacağı, emeklilik yaşının kısaltılacağı, köylülerin borçlarının faizlerinin silineceği" vaat edilmişti.[37]

1990'lı yıllar dünyada önemli değişimlerin yaşandığı yıllardır. Bu yılların en önemli gelişmesi ve dünya siyasi yapısını derinden etkileyen en önemli olayı Komünist Blok'un çökmesi sonrasında Soğuk Savaş*ın sona ermesidir. Kendisine bağlı cumhuriyetlerin bağımsızlıklarını kazanmaları ile* 21 Aralık 1991'de Sovyetler Birliği resmen ortadan kalkmıştır. Komünist Blok'un çökmesinden sonra uluslararası ortam yeniden yapılanmaya başlamıştır (Armaoğlu, bty, s. 885).

1990-2001 döneminin diğer önemli olayı 1 Ağustos 1990 tarihinde Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesidir. İşgal sonrasında soruna barışçıl çözüm bulunamaması üzerine 17 Ocak 1991'de ABD'nin öncülüğünde I. Körfez Savaşı başlamış

[35] Bkz. Seçim Görselleri EK-IX.

[36] Bkz. Seçim Görselleri EK-IX.

[37] Bkz. Seçim Görselleri EK-IX.

ve Irak yoğun bombardımanlar sonucunda yenilgiye uğramıştır. Savaştan sonra ABD ve müttefikleri Irak'a karşı ağır ekonomik ve sosyal yaptırımları uygulamaya koymuşlardır. Körfez Savaşı sonrasında Tiananmen Olayları sebebiyle kötüleşen Çin-Batı ilişkileri düzelmeye başlamıştır.

Dünyadaki bu gelişmelerden Türk dış politikası doğrudan etkilenmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetleri ve akraba topluluklar bağımsızlıklarını kazanmışlar, bunun hemen akabinde Türkiye, yeni kurulan devletlerle yakın ilişkiler geliştirmeye başlamıştır. Türkiye'nin ikinci etkilendiği alan ise, Doğu Avrupa'da bağımsızlığını kazanan devletler ve AB'nin bu devletlere artan ilgisi olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra AB, yakın çevresi Doğu Avrupa ile Soğuk Savaş süresince Sovyet idaresinde kalmış devletlerle yakın ilişkiler kurma yoluna gitmiş, Türkiye'yi önceliklerinin sonuna doğru itmiştir. AB'nin ilgisinin bu yeni devletlere yönelmesi, AB ile ilişkilerde Türk dış politikası için olumsuz bir gelişme olurken, yeni kurulan Türk Cumhuriyetleri için olumlu bir gelişme olmuştur.

Söz konusu gelişmelerin etkisi altında, 20 Ekim 1991 tarihinde yapılan 12 Eylül sonrasının üçüncü genel seçimlerinde ANAP büyük bir hezimet yaşarken, DYP birinci parti konumuna yükselmiş, bir önceki seçimde Meclis dışında kalmış olan RP ve DSP de Meclis'te temsil hakkı elde etmiştir. Seçim öncesinde renkli bir kampanya dönemi yaşanmıştı. ANAP'ın en önemli seçim sloganı "Türkiye'de Hızlı Gelişmenin Devamı İçin Siyasi İstikrar Şartsa… Mesut Yılmaz" idi. Bilindiği gibi Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanı olması ile ANAP Genel Başkanlığına Mesut Yılmaz seçilmişti. DYP'nin en önemli sloganları arasında "Türkiye'de İlk Kez DYP İktidarı İle Zam Değil İndirim Yapılacağı" belirtilmekteydi. SHP ise sol oyları bir araya toplamaya çalışarak, "Türkiye İçin, Sosyal Demokratlar İçin Yol Ayrımı" sloganını kullanmıştı. RP'nin seçim propagandası "Refahın Adil Ekonomi Düzeninde Enflasyon Yok" şeklindeydi. DSP ise, "Ulusal Birlik İçin Evetler Güvercine" sloganını tercih etmişti.[38]

Hiçbir partinin tek başına hükümet kurmak için gerekli çoğunluğu sağlayamadığı seçimlerde, 1983 yılından buyana devam eden ANAP iktidarı sona ermiştir. Seçimler sonrasında DYP ile SHP arasında, DYP Genel Başkanı *Süleyman Demirel Başbakanlığında Koalisyon Hükümeti kurulmuştur.*

1991 yılı seçimleri öncesinde siyasi partilerin yayınlamış oldukları seçim beyannamelerine bakıldığında, RP'nin 1991 Seçim Beyannamesi'nde; "İnsanlık ve Türkiye, Hak ve Batıl ve Mutluluk ve Zulüm Mücadelesinin Neresindedir" sloganını kullanılmış ve seçim "asrın değil asırların en mühim olayı" olarak nitelenmişti. Beyanname'nin ilerleyen sayfalarında bir tarih diyagramı

[38] Bkz. Seçim Görselleri EK-IX.

çizilerek "MS. 2000 Adil Düzen" yazılmıştı (RP Seçim Beyannamesi, 1991, ss. 3, 5). Refah Partisi söz konusu sloganı ile merkez sağ seçmenin kendi partisi altında toplanmasını amaçlamıştı. 1991 seçimlerinde Meclis'e girebilecek yeterlilikte oy aldığı dikkate alınırsa, RP'nin kamplaştırıcı sloganlarının seçmen üzerinde etkide bulunduğu görülmektedir. SHP'nin Seçim Bildirgesi'nde ise, "Onurlu, Sağlıklı, Varlıklı Bir Türkiye Kurmak İçin Halkımızdan Bize Tek Başımıza İktidar Görevi Vermesini İstiyoruz" sloganı kullanılmıştı (SHP Seçim Bildirgesi, 1991, s. 3). ANAP'ın Seçim Beyannamesi'nde "Ekonomisiyle Dünya Rekabet Sisteminde Ben de Varım Diyen Bir Türkiye", "Demokrasisiyle Balkanlara, Orta Asya'ya ve Orta Doğu'ya Örnek Bir Türkiye", "Örnek ve Önder Türkiye İçin Elele" sloganları tercih edilmişti (ANAP Seçim Beyannamesi, 1991, ss. 7, 8). Fakat ne bu sloganlar ne de seçimlerin bir yıl öne alınması ANAP'ın seçimlerde hezimet yaşamasını engelleyememiştir.[39]

1991 seçimlerinin galibi, her ne kadar tek başına iktidar olamasa da Süleyman Demirel liderliğindeki DYP'dir. DYP'nin Seçim Bildirgesi'nde önce dünyada son on yılda meydana gelen gelişmeler değerlendirilmiş ve sonra temel misyonun "Demokrat Büyük Türkiye" olduğu belirtilmişti (DYP Seçim Bildirgesi, 1991. ss. 1-19). DYP'nin 365 sayfa gibi hemen hemen diğer partilerin seçim beyannamelerinin iki katı hacimdeki seçim bildirgesinde vaat ettikleri ve misyonu ile elde etmeyi amaçladığı oylar büyük oranda parlamento aritmetiğine yansımıştır.

MUHAFAZAKÂR SAĞIN ÖNLENEMEZ YÜKSELİŞİ ve 28 ŞUBAT MUHTIRASINA GİDEN SÜREÇ

1990'lı yıllardan sonra muhafazakâr sağın yükselişi, iktidara gelişi ve demokratik olmayan usullerle, başka bir deyişle askeri ve bürokratik müdahale ile iktidardan uzaklaştırılışı esnasında takip edilen metot ve bu süreç üzerinde özellikle durmak gerekir. Süreç aslında Kenan Evren'nin Cumhurbaşkanlığı görevinin sona ermesi ve askeri vesayetin en azından fiili olarak bitmesi ile başlamıştır.

1993 yılının Türk siyaseti açısından en önemli gelişmesi Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın bir kalp krizi sonrası hayatını kaybetmesi olmuştur. Özal'ın vefatından sonra DYP Genel Başkanı ve Başbakan Süleyman Demirel TBMM'de yapılan oylamada Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Demirel'in Cumhurbaşkanlığı görevine gelmesinden sonra Haziran ayı içerisinde yapılan DYP Kongresinde Tansu Çiller DYP Genel Başkanlığına seçilmiş ve SHP ile Koalisyonu devam ettirerek Başbakan olmuştur (Çayhan, 1997, s. 380). Tansu Çiller, Türk siyasi hayatındaki ilk kadın başbakandır. 5 Temmuz 1993'te TBMM'de yapılan oy-

[39] Bkz. Tablo-I.

lamada DYP-SHP Koalisyon Hükümeti 247 oyla güvenoyu almıştır (TCRG, 1993). DYP-SHP Koalisyon Hükümeti Kasım 1994'te SHP'nin CHP ile birleşmesi sonucu DYP-CHP Koalisyon Hükümeti'ne dönüşmüştür. Temmuz 1992'de MÇP'den (1993'te adını değiştirerek MHP adını almıştır) ayrılan milletvekilleri 1993 Ocak ayı içerisinde Büyük Birlik Partisi'ni (BBP) kurmuşlardır.

1995 yılına gelindiğinde Hükümet'teki koalisyonun iki ortağı DYP ve CHP arasındaki anlaşmazlıklar sonucunda 20 Eylül'de DYP-CHP koalisyonu sona ermiştir. ANAP'ın DYP ile koalisyon, DYP'nin de RP ile koalisyon kurmak istememesi sonucu h*ükümet bunalımıyla karşı karşıya kalınmıştır. DYP lideri Tansu Çiller son* çare olarak, DSP, MHP ve MP ile azınlık hükümeti kurmuştur. Azınlık j*ükümeti* TBMM'den güvenoyu alamamıştır (TCRG, 1995, s. 1). Bunun üzerine DYP ve CHP 1995 tarihinde genel seçimler yapılması şartıyla yeni bir Koalisyon Hükümeti kurmuşlardır. 24 Aralık 1995 genel seçimlerine bu şartlar altında gidilmiştir.

12 Eylül Askeri Darbesi sonrasında dördüncü genel seçimler, Darbe'den 15 yıl sonra; 24 Aralık 1995 tarihinde yapılmıştır. Bu seçimlerin oluşturmuş olduğu parlamento aritmetiğinin 12 Mart benzeri bir muhtıraya neden olacağı ve Türk siyasal sistemini tekrar büyük bir savruluşa iteceği, seçimler öncesinde tahmin edilebilen bir durum değildi. Fakat 12 Eylül sonrasında, yerleşik devlet bürokrasisi karşısında meşruiyet sorunu yaşayan partilerin başında RP geliyordu. RP'nin 1991 ve 1995 seçimlerinde artarak devam eden yükseliş trendi iktidarı sivillere yeni devretmiş olan ve askeri vesayeti devam ettirme kararlılığını sürdüren TSK için kabul edilebilir bir durum değildi. Bu nedenle askeri erkan siyasi yaşamı yine namlu ile düzene koyma denemesine girişmiştir. Bu girişimin sonuçları ciheti askeriye tarafından da öngörülemeyecek kadar geniş çaplı olacaktır.

1995 Seçimlerine tüm siyasi partiler yoğun bir faaliyet ile hazırlanmışlardır. 1993 yılında Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın ölümü TBMM'deki siyasi partilerde de lider değişikliklerine neden olmuştu. Seçimlere bu şartlar altında girilmiş fakat ANAP bir türlü eski günlerine dönmeyi başaramamıştır. Seçim görsellerine bakıldığında, ANAP'ın en önemli seçim sloganlarından bir tanesi; "Enflasyonu %150'lere Çıkartanları Süpür Gitsin" şeklindeydi.[40] Slogan son dönem Çiller Hükümeti'nin başarısız ekonomi politikalarını eleştirmekteydi. DYP'nin seçim sloganı; "Yarınlarımız İçin Ya Karanlık… DYP'ye Verilen Her Oy Karanlığı Kovacaktır", şeklindeydi. RP'nin seçim sloganı, "Terör Yarası Refahla Sarılacak" şeklindeydi. DSP, "Ulusal Birliğin İnançlara Saygılı Laikliğin Hakça Bir Düzenin Ve Güçlü Bir Türkiye'nin Güvencesi

[40] Bkz. Seçim Görselleri EK-IX.

DSP" şeklindeydi. MHP'nin seçim sloganı ise; "Türkiye'yi Harekete Geçireceğiz" şeklindeydi. CHP ise, "Hayatı -*Sağa*- Kaymış Bir Türkiye İstemiyorsanız Bütün Oylar CHP'ye" şeklindeydi.[41]

Seçim beyannamelerinde ise, RP, "25 Aralık Sabahı Türkiye Yeniden Doğacak" sloganını tercih etmişti (RP Seçim Beyannamesi, 1995, s. 1). MHP'nin Seçim Beyannamesi'nde ise, "MHP Büyük Hedeflerin Partisidir MHP Türkiye'yi Harekete Geçirecek Parti'dir, Biz Milliyetçiyiz Sözümüzün Eriyiz, Biz Türkiye Sevdalısıyız" sloganı vardı (MHP Seçim Beyannamesi, 1995, s. 1). ANAP'ın Seçim Bildirgesi'nde, "Türkiye Bugün 21. yüzyılın Dünyasındaki Yerini Belirleme Aşamasındadır" şeklinde bir slogan tercih edilmişti (ANAP Seçim Bildirgesi, 1995, s. 5).

Sloganların, renkli kampanyaların ve karşılıklı iddiaların neticesinde 24 Aralık 1995 tarihinde yapılan seçimlerde beklenmedik şekilde RP birinci parti olmuş fakat tek başına iktidar için gerekli çoğunluğa ulaşamamıştır. Bu durum, uzun süren koalisyon hükümetlerinden sonra yeni bir siyasi krizin habercisiydi. Seçim sonucunda RP; 158, DYP; 135, ANAP; 132, DSP; 76, CHP; 49 milletvekilliği kazanmıştı[42] (TÜİK, 2012, ss. 4, 93; TCRG, 1996, s. 1). Birinci parti olmasına rağmen hem merkez sağ hem de merkez sol partiler RP ile kurulacak bir koalisyon hükümetine temkinli yaklaşıyorlardı (Milliyet, 1995, s. 1). RP, ayrıca AB karşıtı söylemleriyle biliniyordu.

Seçimler sonrasında ANAP ile DYP arasında, başbakanlık ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz ve DYP Genel Başkanı Tansu Çiller tarafından dönüşümlü olarak yapılmak üzere, Mart ayında Koalisyon Hükümeti kuruldu. Fakat iki lider arasında derin anlaşmazlıklar vardı ve yürümeyeceği baştan belli olan Koalisyon Hükümeti Haziran ayı içerisinde sona erdi. ANAP-DYP Koalisyon Hükümeti'nin sona ermesinden sonra DYP ve RP arasında Temmuz ayı içerisinde, yine başbakanlığın dönüşümlü olacağı Koalisyon Hükümeti kuruldu. RP-DYP Hükümeti 1997 Haziran ayı içerisinde TSK'nın dolaylı fakat fiili sayılabilecek *müdahalesi ile sona ermiş yerine ANAP lideri Mesut Yılmaz Başbakanlığında, ANAP-DSP-DTP Koalisyon Hükümeti kurulmuştur. Buna ek olarak 1998 Ocak ayı içerisinde Anayasa Mahkemesi RP'yi kapatmıştır* (TCRG, 1998, ss. 17-18).

ANAP-DSP-DTP Koalisyon Hükümeti 1998 yılı Kasım ayı içerisinde sona ermiştir. DSP lideri Bülent Ecevit Başbakanlığında 1999 Ocak ayı içerisinde bir Azınlık Hükümeti kurulmu*ştur.* Görüldüğü gibi, askeri vesayetin en azından fiilen sonra ermesinden sonra Türk siyasal hayatının 1991-1999 yılları arasındaki on yıllık dönemi çalkantılı bir dönem olmuştur ve 1997 yılında 12 Mart Muhtı-

[41] Bkz. Seçim Görselleri EK-IX.

[42] Bkz. Tablo-I.

rası'na benzer bir askeri müdahale yaşanmıştır. Bu dönemde kurulan ve yapı itibarıyla 1975-1980 yılları arasındaki Milli Cephe h*ükümetlerine benzeyen zorlama koalisyonlar bir türlü istikrarın sağlanmasının yolunu açamamıştır. Söz konusu şartlar altında erken seçim kararı alınarak 18 Nisan 1999 tarihinde genel seçimler yapılmıştır.*

18 Nisan 1999 tarihinde yapılan genel seçimlerde, DSP; 136, MHP; 129, Fazilet Partisi (FP); 111, ANAP; 86, DYP; 85 milletvekilliği almıştır[43] (TÜİK, 2012, s. 4, 93; TCRG, 1999). 18 Nisan seçimlerinde RP'nin kapatılmasından sonra kurucularının ağırlıklı olarak RP yöneticilerden oluştuğu FP *önemli oranda gerileme yaşayarak* seçimlerden üçüncü parti olarak çıkmıştı. Seçimlerden sonra DSP-ANAP-MHP Koalisyon Hükümeti kuruldu. Siyasi yelpazenin zıt polarizasyonlarında yer alan bu zorlama koalisyonun da ömrü uzun olmamıştır.

1999 seçimleri öncesinde yapılan kampanya çalışmaları aslında 1997 Askeri Müdahalesinin gölgesinde gerçekleşmiştir. Seçim öncesinde; DSP'nin en önemli sloganı "Hakça Düzen İçin Demokratik Solda Köylü İşçi Girişimci El Ele" şeklindeyken, MHP'nin sloganı "İddiamız Büyüktür ve Talip Olduğumuz Sorumluluğun Farkındayız. Çünkü Hedefimiz, Lider Ülke Türkiye'dir" şeklindeydi. MHP'nin diğer sloganı; "Ürkek Değil, Erkek" şeklindeydi. MHP bu sloganı ile FP'nin 28 Şubat sürecindeki başarısızlığına gönderme yaparak, seçmeni FP'nin yapamadığını kendisinin yapacağına inandırmayı amaçlamıştı. FP'nin sloganı ise, "Fazilet'e Verilmeyen Her Oy, Yolsuzluk, Haksızlık, Baskı, Rüşvet, Hayat Pahalılığı Olarak Geri Dönebilir!" şeklindeydi. DYP, "Devletle Milleti Barıştıracağız" şeklinde bir slogan kullanmayı uygun görmüştü. ANAP ise, "Yarın Kullanacağınız Oy 1 Gün İçin Değil, 5 Yıl İçindir" şeklindeydi.[44] Sloganlardan da kolaylıkla anlaşılabileceği gibi seçim öncesi kampanyalarda, ekonomik sorunlardan ziyade, meşruiyet ve kendisini her alanda hissettiren askeri vesayet sorununun aşılmasına önem verilmiştir.

Seçim Beyannamelerinde ise; RP'nin yerine kurulmuş olan FP'nin sloganı "Gün Işığında Türkiye" *şeklindeydi* (FP Seçim Beyannamesi, 1999). Sloganda üstü kapalı olarak askeri vesayetin oluşturmuş olduğu baskıcı rejimin FP ile sona erebileceği anlatılmak istenmişti. DSP'nin Seçim Bildirgesi'nde, "Dürüst Yönetim, Hakça Düzen Ulusal Birlik, İnançlara Saygılı Laiklik" sloganı tercih edilmişti (DSP Seçim Bildirgesi, 1999). MHP'nin Seçim Beyannamesi'ndeki slogan şu şekildeydi, "Lider Türkiye'ye Doğru" (MHP Seçim Beyannamesi, 1999). DYP'nin sloganı ise, "Yeter Hak Milletin Olacak" şeklindeydi (DYP, 1946'dan 21. Yüzyıla II. Demokrasi Programı, 2000). Görüldüğü gibi seçim görsellerinin benzeri olarak seçim beyannameleri de üstü kapalı olarak askeri vesayetin sonlandırılmasını öncelikleri arasına almışlardı.

[43] Bkz. Tablo-I.

[44] Bkz. Seçim Görselleri EK-IX.

2002 GENEL SEÇİMLERİ, İKİ PARTİLİ MECLİS YAPISI ve 2011 SEÇİMLERİNE GİDEN SÜREÇ

18 Nisan 1999 tarihinde yapılan genel seçimlerden sonra, DSP-MHP-ANAP Koalisyon Hükümeti kurulmuştu. Söz konusu hükümet aslında son on yıldaki zorlama koalisyonların ve 1975 sonrasındaki Milli Cephe hükümetlerinin tipik bir örneğiydi. Tek farkla, DSP Lideri Bülent Ecevit liderliğinde kurulmuş olan Koalisyon, Milli Cephe hükümetlerinin daha geniş bir politik polarizasyona yayılmış formuydu. Bu durum, seçmenin ilk seçimde 12 Eylül sonrasındaki reflekslerini harekete geçirerek 2001 yılında kurulmuş olan Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AK Parti) ezici bir çoğunlukla tek başına iktidara gelmesini sağlamıştır. AK Parti'nin Meclis aritmetiğini tamamen değiştiren seçim başarısında, %10'luk ülke barajını AK Parti ile CHP'nin geçebilmiş ve AK Parti'nin oyların çoğunluğunu aldığı için milletvekilliklerinin de kahır ekseriyetini elde etmiş olmasından kaynaklanmıştı. 2002 seçimleri ile 12 Eylül sonrası kurulan partilerin hemen hepsi Meclis dışında kalarak, iki yeni parti AK Parti ve CHP Meclis'te temsil hakkı elde etmiştir. Başka bir deyişle 2002 yılında seçmen istikrarlı ve özgürlükçü bir yönetim talebini sandığa başarılı bir şekilde yansıtmıştır.

Başkanlık sisteminin uygulandığı meclis örneklerinde olduğu gibi, 1946 sonrasında tarihinde ilk defa AKP temsilinde merkez sağ ve CHP temsilinde merkez sol parti olmak üzere iki partinin iktidar ve muhalefet hakkı kazandığı Meclis aritmetiğinin oluşmasında 28 Şubat sonrasında kendisini her yerde baskıcı bir şekilde hissettiren askeri vesayete karşı oluşan seçmen reflekslerinin yanında seçim kampanyalarının ve görsellerinin de etkisi büyüktür.

AK Parti ve CHP'nin seçim bildirgelerine bakıldığında, AK Parti'nin Seçim Beyannamesi'nin başlığında "Her Şey Türkiye İçin" sloganının tercih edildiği görülür. Seçim Beyannamesi'nde ayrıca "AK Parti Demokrattır", "AK Parti Muhafazakârdır", "AK Parti Yenilikçi ve Çağdaştır" ara başlıkları tercih edilmiş, ilerleyen sayfalarda özgürlük alanlarının genişletileceği kaydedilmişti (AK Parti Seçim Beyannamesi, 2002, ss. 1-21). CHP'nin Seçim Bildirgesi'nde ise, "Güzel Günler Göreceğiz!" başlığı tercih edilmişti. Bu slogan Edip Akbayram'a ait türkünün ilk dizesiydi. Bildirge'nin girişinde, "Türkiye'nin bir yol ayrımında olduğunun, 3 Kasım'da krizden çıkılacağının" altı çizilmişti (CHP Seçim Bildirgesi, 2002, ss. 1-3).

Seçim görsellerinde ise, AK Parti'nin en önemli sloganı "Adalet için, Kalkınma için, İstikrar için, Türkiye için, Tek başına İş başına" şeklindeydi. AK Parti'nin hemen hemen tüm görsellerinde 2002 yılında siyaseten yasaklı olan R. Tayyip Erdoğan'ın resmi yer almaktaydı.[45] CHP'nin seçim görsellerinde de

[45] Bkz. Seçim Görselleri, EK-IX.

Deniz Baykal merkezli bir tema işlenmişti. Gazetelerde yayınlanan bir görselde, “Ocağınıza İncir Ağacı Dikilmesin, Gizli Saklısı Olan Değil Dürüst Olan Kazansın”, “Çekil Aradan, Din de Bizim Devlet de Bizim Millet de Bizim” ve Atatürk’ün “Benim İki Eserim Vardır; Biri Türkiye Cumhuriyeti diğeri, Cumhuriyet Halk Partisi’dir” sözü yer alıyordu. Son görselde Atatürk’ün portre resmi kullanılmıştı.[46] 2002 yılı genel seçim kampanyası çok renkli bir kampanyadır ve partiler kampanyaları esnasında müzikler ile birlikte ***çok sayıda slogan*** ve görsel kullanmışlardır.

Seçimler sonucunda, AK Parti; 363 milletvekilliği; CHP; 178 milletvekilliği kazanmıştır. DYP, MHP, GP, DEHAP, ANAP, SP, %10’luk ülke barajının altında kalarak Meclis’e girememiştir[47] (TÜİK, 2012, ss. 4, 93; Seçim Sonuçları, 2014). Seçim sonuçlarına bakıldığında kampanyaların ne kadar sandığa yansıdığının tartışılabileceği bir durum ortaya çıkmıştır. Çünkü seçimlerde parlamentoya sadece iki parti girebilmiş, AK Parti aldığı oy oranı ile asimetrik çoğunlukta olabilecek sandalye elde etmiştir. 27 Mayıs Darbesi’nden sonra ilk defa parlamento demokratik yollarla merkez sağ ve merkez sol olmak üzere iki partili bir yapıya kavuşmuştur.

Uzun süre devam eden işlemez koalisyonlardan sonra kurulabilen tek parti hükümetine rağmen 2002-2007 yılları arasındaki dönemde de askeri vesayetin etkilerinin devam ettiği görülür. Fakat yine de ilk beş yıllık AK Parti iktidarı döneminde etkisi yadsınamaz bir normalleşme ile ekonomik büyüme ve istikrar sağlanmıştır. 2007 seçimlerine bu şartlar altında girilmiş ve bu seçimlerde Meclis’teki temsil yelpazesi biraz daha genişlemiştir.

2007 seçimlerinde AK Parti’nin en önemli sloganı “Milletin Adamları” görselidir. Görselde, Tayyip Erdoğan öncesindeki iki merkez sağ lider olan Adnan Menderes ve Turgut Özal ile birlikte Tayyip Erdoğan’ın resmi yer almaktaydı. Adnan Menderes’in resmi askeri vesayete karşı çıkışın bir sembolüydü ve Turgut Özal, Özallı yıllarda elde edilen kalkınma hamlesine bir göndermeydi.[48] Kolaylıkla görülebileceği gibi merkez sağın diğer bir önemli figürü AP’nin ve daha sonra DYP’nin Genel Başkanı Süleyman Demirel AK Parti’nin afişinde yer almamaktaydı. Bu tercihin nedeni TSK tarafından 28 Şubat muhtırası verildiğinde Süleyman Demirel’in Cumhurbaşkanı olması ve 28 Şubat örtülü darbesini açıktan desteklemesiydi. 2007 yılında AK Parti’nin diğer en önemli seçim sloganı “Durmak Yok Yola Devam” ve “Yeter Karar Milletindir” şeklindeydi. Kolaylıkla anlaşılabileceği gibi AK Parti ’nin Milletli sloganı

[46] Bkz. Seçim Görselleri, EK-IX.

[47] Bkz. Tablo-I.

[48] Bkz. Seçim Görselleri, EK-IX.

DP’nin 1950 yılında kullanmış olduğu “Yeter, Söz Milletindir” sloganından yararlanmıştı. Görsellerde ise yine AK Parti Genel Başkanı ve Başbakan Erdoğan’ın cephe resmi öne çıkartılmıştı.[49]

CHP’nin en önemli sloganı ise, ”Cumhuriyet Kazanacak! Halk Kazanacak!” şeklindeydi. CHP’nin diğer sloganı yolsuzluk söylentilerine yönelikti ve “CHP İktidarında Halkı Ezdirmeyeceğiz! Ülkemizi Soydurmayacağız, Devletimizi Böldürmeyeceğiz” şeklindeydi.[50] Görselde Başbakan Erdoğan’ın resminin bir gemi içinde yer alarak yolsuzluk söylentilerine gönderme yapılmış olması şikâyet konusu olmuş fakat YSK görselin kullanılmasına izin vermiştir. 2002 seçimlerinde Meclis dışında kalmış olan MHP 2007’de tekrar Meclis’e girebilmeyi başarmıştır. MHP’nin seçim görsellerinde işlenen ana tema; “Tek Başına İktidar”, “60. Hükümet Milliyetçi Hareket”, “Devletin Başına Devlet Gelecek”, “Umudunuzu Yitirmeyin MHP Geliyor” şeklindeydi.[51] Her ikisi de hemen hemen aynı tabana hitap ettiği için sloganlardan da anlaşılabileceği gibi 2007 seçimlerinde MHP ile AK Parti arasında seçmenin oyunu kazanabilmek için yoğun bir yarış yaşanmıştır.

2007 yılında MHP’nin ve AK Parti’nin seçim kampanya ve sloganlarının seçmenin beğenisini kazandığını söylemek mümkündür. Çünkü 2007 seçimleri sonucunda MHP; 70 milletvekilliği kazanmış ve Meclis’e girebilmiştir. AK Parti ise oyunu %13 artırarak 341 milletvekilliği kazanmıştır. 2007 seçimlerinde CHP durağan bir seyir izleyerek oylarını %1 artırabilerek 112 milletvekilliği kazanmıştır. Bunlara ek olarak 2007 seçimlerinde Meclis’e 26 bağımsız milletvekili girmiştir[52] (TÜİK, 2012, ss. 4, 93; TCRG, 2007).

65 yıllık çok partili Türk siyasal sisteminde ele alınacak olan son seçimler 2011 seçimleridir. 2007 seçimlerine AK Parti yine dört yıl süren tek parti iktidarından sonra katılmıştır ve bu seçimlerde de Meclis yapısı çok fazla değişmemiştir. 2011 seçimlerinde AK Parti’nin merkez sağdaki tabanını daha geniş bir zemine yaymaya çalıştığı görülür. Bu seçimlerde kullanılan en önemli sloganların başında “Büyük Millet, Büyük Güç, Hedef 2023” gelmekteydi. Önceki seçimlerde olduğu gibi, “Durmak Yok Yola Devam” sloganı da kullanılmıştır.[53] CHP, 2011 seçimlerine genel başkan değişikliği ile girmiştir. Seçimlerde kullanılan en önemli sloganların başında “Özgürlüğün ve Umu-

[49] Bkz. Seçim Görselleri, EK-IX; Ayrıca bkz. DP Seçim Görseli EK-I.

[50] Bkz. Seçim Görselleri, EK-IX.

[51] Bkz. Seçim Görselleri, EK-IX.

[52] Bkz. Tablo-I.

[53] Bkz. Seçim Görselleri, IX.

dun Ülkesi Herkesin Türkiye'si" ve "Herkes İçin CHP" şeklindeydi.[54] Son on yılın en renkli ve canlı seçim kampanyası 2011 yılında yaşanmıştır. MHP'nin ağırlıklı sloganı "Ses Ver Türkiye" şeklindeydi.[55] MHP, milliyetçilik vurgusu yüklü bu sloganı ile 2007 yılında elde etmiş olduğu seçim başarısını daha ileri, hatta tek başına iktidar düzeyine taşımayı hedeflemişti.

12 Haziran 2011 günü yapılan seçimlerde, Meclis'te temsil edilen iki parti oylarını artırarak AK Parti; 327, CHP; 135 milletvekilliği kazanmıştır. AK Parti'nin oyları ortalama %3, CHP'ninkiler ise %5 artmıştı. MHP'nin oyları ise %1 azalmıştı ve milletvekilliği sayısı 53'e düşmüştü. 2007'de 25 sandalye kazanan bağımsızlar bu sefer 35 sandalye kazanmayı başarmıştır[56] (TÜİK, 2012, ss. 4, 93; TCRG, 2011).

Sonuçlardan da kolaylıkla anlaşılabileceği gibi MHP'nin sloganları seçmen üzerinde istenilen etkiyi yaratamamış ve MHP tabanından AK Parti'ye oy gitmiştir. 2007 ve 2011 seçimlerindeki diğer önemli gelişme, 2002 seçimlerinde %10 ülke barajını geçemediği için Meclis dışında kalan Demokratik Toplum Partisi'nin (DTP) 2007 seçimlerine bağımsız adaylarla katılarak Meclis'te grup kurabilecek milletvekilliği elde edebilmiş olmasıdır. Etnik kökene dayalı bir politika takip eden ve söylemleri Kuzey İrlanda Kurtuluş Örgütü IRA'nın sözcülüğünü yapan Sinn Féin[57] ile örtüşen DTP 2008 yılında Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmış ve 2011 seçimlerine DTP'nin yerine kurulan ve aynı söylemleri devam ettiren Barış ve Demokrasi Partisi (BDP) alarak yine bağımsız adaylarla katılmıştır.

SONUÇ

Türk Siyasi hayatının 1946 yılı ile 2011 yılları arasındaki yaklaşık 65 yıllık çok partili kesitine bakıldığında seçmen üzerine uygulanan baskının sandığa güçlü bir sağ iktidar olarak yansıdığı görülmektedir. 65 yıllık bu kesit içinde Türk Silahlı Kuvvetleri iki kez fiilen (1960, 1980) ve iki kez de dolaylı yoldan (12 Mart 1971, 28 Şubat 1997) ülke yönetimine müdahale ederek askeri vesayetin devamını garanti altına almaya çalışmış ve Türk demokrasisine olumsuz etkileri on yıllarda giderilebilen zararlar vermiştir. Buna rağmen askeri darbelerden istenilen uzun erimli sonuçlar elde edilememiştir. Çünkü darbe sonrası yapılan seçimlerde Türk halkının kedisine dayatılmak istenilen siyasi konumlanmayı ve idare biçimini reddettiği görülmektedir.

[54] Bkz. Seçim Görselleri, IX.

[55] Bkz. Seçim Görselleri, IX.

[56] Bkz. Tablo-I.

[57] IRA ve Sinn Féin ile ilgili bilgi için bkz. Kieran McEvoy, "Law, Struggle, and Political Transformation in Northern Ireland", *Journal of Law and Society*, C. 27, No. 4 (Aralık 2000).

Açık oy gizli tasnifin uygulandığı 1946 seçimleri dahil edilirse, 65 yıllık çok partili siyasi hayat dönemi içerisinde 17 genel seçim yapılmış ve 1950 yılından itibaren siyasi partiler seçmeni etkilemeye yönelik propaganda faaliyetleri yürütmüşlerdir. 61 yıllık dönemi kapsayan bu zaman kesiti içerisinde aynı siyasi yelpazedeki partilerin DP ile AK Parti örneğinde bariz olarak görüldüğü gibi benzer sloganlar ile görselleri kullanarak seçmen reflekslerini başarılı şekilde hayata geçirdikleri gözlenmektedir. Seçim propaganda görselleri, sloganlar ve seçim beyannameleri, içinde bulunulan siyasi ve ekonomik şartlara göre şekillenmiş, partiler seçmene güven, istikrar ile ekonomik kalkınmaya yönelik vaatlerde bulunmuşlardır. Askeri vesayetin sonlandırılacağına yönelik seçim propaganda görsellerinin, sloganlarının ve beyannamelerinin de üstü kapalı olarak seçmenin beğenisine sunulduğu görülmektedir. 61 yıllık siyasi hayat içinde kendisini kapalı ya da açık hissettirsin, askeri vesayetin etkinliği azalmakla birlikte tehdit unsuru olma durumunu 2010'lu yıllar gibi çok yakın bir tarihe kadar devam ettirmiştir.

İki defa fiilen, iki defa da dolaylı olarak sekteye uğrasa da 65 yıllık çok partili siyasi hayatta 1973 yılında CHP'nin elde ettiği 185 sandalye sayısına ulaşan birinci parti olma durumu hariç merkez sağ seçmenin askeri vesayetin aksi istikamette bir tutum takındığı ve kendisini, özgürlük, ekonomik gelişmişlik ile istikrar sağlayacağına inandırabilen merkez sağ partileri iktidara taşıdığı görülmektedir.

1946 yılı sonrasında çok partili Türk siyasal sistemine bakıldığında merkez sağ oyları temsil eden partilerin 1950: DP, 1965: AP, 1983: ANAP, 2002: AK Parti, usulüne göre yapılmış adil seçimlerde hiçbir partinin ulaşamadığı oy oranlarına ulaşabilen bu dört merkez sağ partinin en önemli özelliği, her üçünün de askeri vesayet ve dikta rejimleri sonrasında %50'lere yaklaşan oy miktarları ile TBMM'ye girebilmiş ve muzaffer konumlarını birkaç seçim sürdürebilmiş olmalarıdır. Bu başarıda, seçim propaganda görselleri, sloganlar ve seçmenin güvenini kazanan söylemlerin yadsınamaz payı vardır.

1946 ile 2011 yılları arasındaki 65 yıllık çok partili Türk siyasal hayatının en önemli iki özelliğinden biri, bu dönemde belli aralıklarla fiili ya da dolaylı olarak siyasete yön vermeye çalışan askeri müdahaleler ile kurulan militarist vesayet rejimleridir. İkincisi ise, her askeri müdahale sonrası karizmatik liderler idaresindeki merkez sağ partilerin dik bir açı ile yükselen ve lider sonrasında yine aynı şekilde düşen başarı çizgisidir.

Seçim kampanyaları siyasi partilerin kendilerini halka, başka bir deyişle seçmene beğendirmek için uyguladıkları tüm görsel, işitsel ve duygusal çalışmalardan oluşmaktadır. Seçim kampanyalarında kullanılan özellikle propagandaların zaman zaman partiler tarafından farklı formlarda tekrarlandığı

gözlemlenmektedir. Fakat bu tekrarın her zaman aynı yelpazedeki partiler tarafından yapıldığı söylenemez. Yine bazen partilerin seçmenin algısını ve reflekslerini harekete geçirebilecek sloganlar ve görseller de ürettikleri görülmektedir. Her durumda seçim kampanyalarında kullanılan bildirge, beyanname ve sloganlar çok partili demokratik yaşamın olmazsa olmazıdır denilebilir ve partiler bu sayede kendilerini hedef seçmen kitlesine tanıtmakta ve bir bakıma seçmen tarafından beğenilmeye çalışmaktadır.

Son Not:

Yrd. Doç. Dr. İsmail KÖSE, Erciyes Üniversitesi İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi.

KAYNAKÇA

ADALET PARTİSİNİN ANA GÖRÜŞÜ (1963). [TBMM] Genel Kurul[und]a İncelenmek Üzere. İzmir: TBMM Kütüphanesi.

ADALET PARTİSİ 1973 SEÇİM BEYANNAMESİ (1973). Ankara: TBMM Kütüphanesi.[58]

ADALET PARTİSİ SEÇİM BEYANNAMESİ (1977). Ankara: TBMM Kütüphanesi.

AKP SEÇİM BEYANNAMESİ 2002. (2002). Ankara: TBMM Kütüphanesi, No: 2002-2429.

ALBAYRAK, M. (2004). Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960). Ankara: Phoenix Yayınevi.

ANADOL, C. (2004). Türkiye Siyaset Tarihinde Demokrat Parti. İstanbul: Yeni Kuvayı Milliye Yayınları.

ANAVATAN PARTİSİ 6 KASIM 1983 SEÇİM BEYANNAMESİ (1983). Ankara: TBMM Kütüphanesi.

ANAP 29 KASIM 1987 SEÇİM BEYANNAMESİ (1987). Ankara: TBMM Kütüphanesi, No: 88-704.

ANAVATAN PARTİSİ SEÇİM BEYANNAMESİ (Ekim 1991). Ankara: TBMM Kütüphanesi, No: 91-3941.

ANAP SEÇİM BİLDİRGESİ ve TÜRKİYE SÖZLEŞMESİ (1995). Ankara: TBMM Kütüphanesi, No: 99-941.

ARMAOĞLU, F. (b.t.y.). 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995). İstanbul: Alkım Yayınevi.

BAŞAR, A. H. (Haziran 1964). 27 Mayısın Nedeni. Barış Dünyası, C. 3, S. 25.

BURGAÇ, M. (Bahar 2013). 1946 Genel Seçimlerinde Propaganda. Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, XIII/26, 163-184.

ÇAYHAN, E. (1997). Dünden Bugüne Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri ve Siyasal Partilerin Konuya Bakışı. İstanbul: Boyut Yayınları Araştırma Dizisi 5.

C.H.P. PROGRAMI (1935). Ankara: TBMM Kütüphanesi, No: 110/1936.

C.H.P. PROGRAMI (1969). Ankara: [TBMM Kütüphanesi, No: 76-1700.

CHP 2002 SEÇİM BİLDİRGESİ (2002). Ankara: TBMM Kütüphanesi.

CHP İSTANBUL İL KONGRESİ 1968 (12-13 Ekim 1968). Ankara: Spor ve Sergi Sarayı.

CUMHURİYET HALK PARTİSİ PROGRAMI (27-30 Kasım 1976). Ankara: TBMM Kütüphanesi, 74-1103.

CUMHURBAŞKANLIĞI TARİHİ, 1923-2005 (2005). Ankara: Cumhurbaşkanlığı Yayını.

DAGMCA - DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ CUMHURİYET ARŞİVİ (3 Temmuz 1946). "C.H.P. Genel Sekreterliği Yüksek Katına". Elazığ.

DSP SEÇİM BİLDİRGESİ (1999). Ankara: TBMM Kütüphanesi. No: 99-941.

DUMAN, D., & İPEKŞEN, S. S. (Yaz 2013). Türkiye'de Genel Seçim Kampanyaları (1950-2002), Turkish Studies, s. 8/7. 117-135.

[58] TBMM Kütüphanesindeki resmi belgelere (19 Mart 2014), http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/e_yayin.liste_q?ptip=SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI, adresinden erişildi.

DYP 1987 SEÇİM BEYANNAMESİ (1987). Ankara: TBMM Kütüphanesi, No: 88-21.
DYP SEÇİM BİLDİRGESİ (1991). Ankara: TBMM Kütüphanesi, No: 91-4305.
DYP 1946'DAN 21. YÜZYILA II. DEMOKRASİ PROGRAMI (2000). Ankara: TBMM Kütüphanesi, No: 2000-23.
ECEVİT, B. (1999). "Türkiye Yunanistan İlişkileri ve Kıbrıs" konulu konuşması. Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi, s. 1-2, No: 367, C. 39. 1-25.
FAİK, B. (15 Mayıs 1950), Dünkü Seçimden Bazı Notlar. Milliyet. http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime=bedii%20faik%20D%C3%BCnk%C3%BC%20Se%C3%A7imden%20Baz%C4%B1%20Notlar,&isAdv=false adresinden erişildi.
FP SEÇİM BEYANNAMESİ (1999). Ankara: TBMM Kütüphanesi, No: 88-97.
GERMEN, A. (12 Temmuz 1955). Türkiye'de Demokrasiye Geçiş Sebepleri. Ulus, No: 16965.
GÜVEN PARTİSİ SEÇİM BEYANNAMESİ (1969). Ankara: TBMM Kütüphanesi, No: 1969-6193.
http://bianet.org (20 Mart 2014) tarihinde erişildi.
http://gazetearsivi.milliyet.com.tr (20 Mart 2014) tarihinde erişildi.
http://gazeteler.ankara.edu.tr (20 Mart 2014) tarihinde erişildi.
http://www.cumhuriyetarsivi.com (24 Mart 2014) tarihinde erişildi.
http://www.resmigazete.gov.tr (22 Mart 2014) tarihinde erişildi.
http://www.resmigazete.gov.tr (21 Mart 2014) tarihinde erişildi.
http://www.secim-sonuclari.com (23 Mart 2014) tarihinde erişildi.
http://www.tbmm.gov.tr (25 Mart 2014) tarihinde erişildi.
İNÖNÜ, İ. (18 Mart 2014). http://www.ismetinonu.org.tr/tek-dereceli-ilk-secimler.html adresinden erişildi.
KARACAN, A. N. (17 Mayıs 1950). Halk Partisi Ektiğini Biçmiştir. Milliyet. http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime=Karacan,%20Halk%20Partisi%20Ekti%C4%9Fini%20Bi%C3%A7mi%C5%9Ftir,&isAdv=false adresinden erişildi.
LIBRARY OF CONGRESS MANUSCRIPT DIVISION (LCMD) (25 Ekim 1923). The Papers of Mark L. Bristol-V War Diary. Washington: Library of Congress.
McEVOY, K. (Aralık 2000). Law, Struggle, and Political Transformation in Northern Ireland, Journal of Law and Society, C. 27, No. 4. 542-571.
MHP SEÇİM BEYANNAMESİ (1995). Ankara: TBMM Kütüphanesi.
MHP SEÇİM BEYANNAMESİ (1999). Ankara: TBMM Kütüphanesi, No: 85-3130. Milliyet.
NADİ, N. (29 Nisan 1950). C.H.P. Seçim Beyannamesi. Cumhuriyet. https://www.cumhuriyetarsivi.com/secure/sign/buy_page.xhtml?page=5762406 adresinden erişildi.
NARA (National Archives and Records Administration), (26 Ekim 1949), İstanbul: ABD Başkonsolosluğu, Baldwin'den Berkins'e, Kutu 1.

REFAH PARTİSİ SEÇİM BEYANNAMESİ (Ekim 1991). Ankara: TBMM Kütüphanesi, No: 91-3939.
REFAH PARTİSİ SEÇİM BEYANNAMESİ (1995). Ankara: TBMM Kütüphanesi, No: 91-3939.
SEÇİM SONUÇLARI (20 Mart 2014). http://www.secim-sonuclari.com, adresinden erişildi.
SHP TÜZÜK (1985). Ankara: TBMM Kütüphanesi, No: 86-906.
SHP SEÇİM BİLDİRGESİ (1991). Ankara: TBMM Kütüphanesi.
SOUTER, D. (Temmuz 1984). An Island Apart: A Review of the Cyprus Problem, Third World Quarterly, s. 6, No: 3. 657-674.
TÜRKİYE GAZETESİ (1990).
TBMM DİPLOMASİ VE PROTOKOL MÜDÜRLÜĞÜ (Aralık 1996). Ankara.
TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ ZABIT CERİDESİ-GİZLİ CELSE ZABITLARI [TBMMZC-GCZ] (20 Eylül 1923). Ankara: C. II, D. I, İçtima Senesi: III.
TBMMZC-GCZ (24 Eylül 1923). Ankara: C. II, D. I, İçtima Senesi: I.
TBMM TUTANAK DERGİSİ (26 Mayıs 1950). Ankara: D. IX, C. I. İkinci Birleşim.
TBMMZC (5 Temmuz 1954). Ankara: D. X, C. 1, On Yedinci İnikat.
TCRG [T.C. RESMİ GAZETE] (15 Ağustos 1946). TBMM Kararı, S. 6386, K. No: 1504. http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/6386.pdf adresinden erişildi.
TCRG (20 Temmuz 1961). Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, S. 10859. http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10859.pdf adresinden erişildi.
TCRG (9 Kasım 1982). Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, S. 17863-Mükerrer, Kanun No: 2709. http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17863_1.pdf adresinden erişildi.
TCRG (6 Temmuz 1993). Ankara: S. 21629. http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/21629.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/21629.pdf adresinden erişildi.
TCRG (17 Ekim 1995). Ankara: S. 22436. http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22436_1.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22436_1.pdf adresinden erişildi.
TCRG (3 Ocak 1996). Ankara: S. 225112 Mükerrer. http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22512_1.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22512_1.pdf adresinden erişilmiştir.
TCRG (30 Temmuz 2007). Mükerrer, S. 26598, K. No: 739. http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/07/20070730M1.htm/20070730M1.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/07/20070730M1.htm adresinden erişildi.
TCRG (23Haziran2011).S.27973,K.No:739.http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/06/20110623.htm/20110623.ht-

m&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/ 2011/06/20110623.htm adresinden erişildi.

TÜİK – TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU (Haziran 2012). Milletvekili Genel Seçimleri. 1923-2011. http://www.tuik.gov.tr/Kitap.do?metod=KitapDetay&KT_ID=12&KITAP_ID=152.htm adresinden erişildi.

TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ SEÇİM BİLDİRİSİ (1963). İstanbul: TBMM Kütüphanesi,76-196.

TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ PROGRAMI (1964). İstanbul: TBMM Kütüphanesi, 76-193.

TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ SEÇİM BİLDİRGESİ (1977). Ankara: TBMM Kütüphanesi, 1977-572.

WALZ, J. (16 Eylül 1960). Greek Patriarch at Turkish Trial. New York Times.

Tablo 1: 1946-2011 Yılları Arasındaki Çok Partili Siyasi Dönemde TBMM'ye Girebilen Partilerin Aldıkları oy oranları ve kazandıkları milletvekillikleri[58]

YIL	MİLLETVEKİLİ SAYISI	SEÇİM ARASI YIL	KTL. ORANI %	AKP[1]		ANAP		AP→DYP		CHP		CGP		CKMP→ MHP		CMP		DP		DP→1973'TE KURULAN		DSP		HP		MP		MDP		MSP→RP →FP→SP		SHP		TİP→ TKP		YTP	
				%[2]	M[3]	%	M	%	M	%	M	%	M	%	M	%	M	%	M	%	M	%	M	%	M	%	M	%	M	%	M	%	M	%	M	%	M
1923		-		x	**x**	x	**x**	x	**x**			x	**x**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	x	**x**
1946	465	23	**-**	x	**x**	x	**x**	x	**x**		**397**	x	**x**	x	**x**	x	**x**		**61**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	x	**x**
1950	487	4	**83,3**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	37	**69**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	55	**416**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	5	**1**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	x	**x**
1954	541	4	**88,6**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	35	**31**	x	**x**	x	**x**	5	**5**	58	**503**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	x	**x**
1957	610	3	**76,6**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	41	**178**	x	**x**	x	**x**	7	**4**	49	**424**	x	**x**	x	**x**	4	**4**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	x	**x**
1961	450	4	**81,4**	x	**x**	x	**x**	35	**158**	37	**173**	x	**x**	14	**54**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	14	**65**
1965	450	4	**71,3**	x	**x**	x	**x**	53	**240**	29	**134**	x	**x**	2	**11**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	6	**31**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	3	**14**	4	**19**
1969	450	4	**64,3**	x	**x**	x	**x**	47	**256**	27	**143**	7	**15**	3	**1**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	3	**6**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	3	**14**	2	**6**
1973	450	4	**66,8**	x	**x**	x	**x**	30	**149**	33	**185**	5	**13**	3	**3**	x	**x**	x	**x**	12	**45**	x	**x**	x	**x**	-	**-**	x	**x**	12	**48**	x	**x**	3	**2**	x	**x**
1977	450	4	**72,4**	x	**x**	x	**x**	37	**189**	41	**213**	2	**3**	6	**16**	x	**x**	x	**x**	2	**1**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	7	**24**	x	**x**	x	**x**	**BAĞIMSIZ**	
1983	399	6	**92,3**	x	**x**	45	**211**	-	**-**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	31	**117**	x	**x**	23	**71**	-	**-**	x	**x**	x	**x**		
1987	450	4	**93,3**	x	**x**	36	**292**	19	**59**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	9	**-**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	7	**-**	25	**99**	x	**x**		
1991	450	4	**83,9**	x	**x**	24	**115**	27	**178**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	11	**7**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	17	**62**	21	**88**	x	**x**		
1995	550	4	**85,2**	x	**x**	17	**132**	19	**135**	10	**49**	x	**x**	8	**-**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	15	**76**	x	**x**	-	**-**	x	**x**	21	**158**	x	**x**	x	**x**	-	**-**
1999	550	4	**87,1**	x	**x**	13	**86**	12	**85**	9	**-**	x	**x**	18	**129**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	22	**136**	x	**x**	-	**-**	x	**x**	15	**111**	x	**x**	x	**x**	09	**3**
2002	550	3	**79,1**	34	**363**	-	**-**	9	**-**	19	**178**	x	**x**	8	**-**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	1	**-**	x	**x**	-	**-**	x	**x**	-	**-**	x	**x**	-	**-**	1	**9**
2007	550	5	**84,2**	47	**341**	-	**-**	-	**-**	21	**112**	x	**x**	14	**71**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	-	**-**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	-	**-**	x	**x**	-	**-**	5	**26**
2011	550	4	**83,2**	50	**327**	x	**x**	02	**-**	26	**135**	x	**x**	13	**53**	x	**x**	x	**x**	x	**x**	-	**-**	x	**x**	-	**-**	x	**x**	-	**-**	x	**x**	-	**-**	7	**35**

[58] Tablo, metin içindeki atıflarda ve Kaynakça'da sayfa numaraları, yayın yılları ile diğer ayrıntıları belirtilen, TUİK Verileri, Milliyet, Cumhuriyet, http://www.secim-sonuclari.com, Resmi Gazete, TBMM Tutanak Dergisi vd. kaynaklardaki veriler karşılaştırılarak hazırlanmıştır.

[59] Sıralama ölçeği alfabetiktir.

[60] Yüzde oranlarındaki küsuratlar en yakın üst ya da alt rakama yuvarlanmıştır. Örneğin %35,6 şeklindeki oran %36; %35,4 şeklindeki oran %35 şeklinde kaydedilmiştir.

[61] M: Milletvekili, X: seçime girmedi, -: Meclis'e giremedi ya da %10 Ülke Barajını geçemedi.

EK-I ve EK-II: Seçim Görselleri

EK-III: Seçim Görselleri

EK-IV: Seçim Görselleri

EK-V: Seçim Görselleri

EK-VI: Seçim Görselleri

EK-VII: Seçim Görselleri

EK-VIII: Seçim Görselleri

EK-IX: Partilerin Seçim Beyannameleri/Bildirgeleri

EK-X: Seçim Görselleri

SİYASİ PARTİLERİN SEÇİM SLOGANLARI
(30 Mart 2014 Yerel Seçimleri)

“Evi Olmayana Bedava Arsa”

“Yapacaklarımız: Engelliler Planlama Kurulu, Ücretsiz Sağlık Hizmeti, Belediye Spor Okulu”

“Ankara’nın Yeni Yüzü, Yeni Gücü”

“Üretken Belediyecilik, Ayrıştıran Değil, Birleştiren Belediyeciliktir”

“Artık Yeter! Şimdi Söz Senin Kadıköy”

Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)